

ANGELO DE GUBERNATIS

(1840 – 1913)

RADU MOȚOC

Abstract: *The author highlights the writer Angelo De Gubernatis merits. Angelo De Gubernatis was an Italian scholar, which left many written records about his relations with Romania. Angelo De Gubernatis is an example of loyalty in friendship and support Romanian case in Europe and it is worth stressing his enthusiasm for everything which is in connection with latinity reflected in any form: language, customs, songs, games, monuments.*

Fig. 1. Angelo De Gubernatis

Dacă studiem biografiile lui V. A. Urechia, Dimitrie Sturdza, B. P. Hașdeu, Gr. Tocilescu, Dora d'Istria și chiar a familiei regale Carol I și Carmen Sylva, este imposibil să nu-l remarcăm pe un rafinat savant italian, filoromân, care a lăsat nenumărate mărturii scrise despre legăturile sale cu România. Este vorba de **Angelo De Gubernatis**, personalitatea căruia încercăm să o punem în valoare cu toate meritele sale.

Mult timp această personalitate complexă a fost paradoxal ignorată de cercetătorii istorici, cu toate că existau multe motive pozitive despre afecțiunea savantului pentru România. Date despre el și activitatea sa stau în continuare necercetate suficient în bibliotecile din țară și străinătate. Cel care efectuează în 2005 un studii remarcabil despre acest savant, punînd-o în prim plan și pe Dora d'Istria (Elena Ghica), o savantă remarcabilă

uitată și ea nemeritat, este Liviu Bordaș¹.

Acest filozof este cel care a inițiat un colocviu internațional în colaborare cu *Institutul de Studii Sud-Est Europene* în 26 septembrie 2012, la care subiectul principal l-a constituit activitatea Dorei d'Istria, probleme ce țin de Balcanii și Orientul².

În cadrul acestui colocviu, Liviu Bordaș a prezentat lucrarea: *Între două*

¹ Liviu Bordaș, *Etnologie și orientalism romantic în noile state Italia și România: Angelo De Gubernatis, Dora D'Istria și savanții români în a doua jumătate a secolului XIX*, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, Acta Musei Porolissensis, XXVII. Zalău, 2005.

² Liviu Bordaș, *Între două Orienturi. Dora d'Istria și Angelo De Gubernatis. I. 1867 – 1873*. București : Ed. Academiei Române, 2012, pp. 77-92.

Orienturi. Dora d'Istria și Angelo De Gubernatis (1867 – 1873).

Trebuie consemnat și studiul efectuat de istoricul Constantin Ardeleanu de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, care publică în revista *Axis Libri* un articol pe care îl denuște semnificativ „*O îndelungă prietenie și colaborare științifică – V. A. Urechia și Angelo De Gubernatis*”³.

Apare întrebarea firească de ce aceste două personalități științifice de nivel internațional, profund legate de România, sînt menționate atît de tîrziu ?

Dacă analizăm modul în care se vorbește de **Angelo De Gubernatis** în dicționarele enciclopedice editate în România, putem constata următoarele:

☛ *Lazăr Șăineanu* îl evită sistematic în cele șapte ediții ale *Dicționarului universal* care apar periodic începînd cu anul 1896, motivul ar putea fi faptul că savantul italian era prieten cu V. A. Urechia, cu care autorul dicționarului nu era în relațiile cele mai bune.

☛ Institutul de cultură națională *Cartea Românească*, la îndemnul Casei Regale, inițiază publicarea unui *Dicționar enciclopedic ilustrat*, cu două părți distincte. Prima parte are ca temă „Limba română din trecut și de astăzi”, redactată de prof. I. Aurel Candrea (6 vol.), în timp ce partea a doua constituie un *Dicționar istoric și geografic universal*, redactat de acad. Gh. Adamescu, în două volume. După un efort intelectual și financiar susținut timp de șase ani (feb. 1926 - oct. 1931) aceste dicționare vād lumina zilei. O primă surpriză plăcută o constituie faptul că atît Elena Ghica (Dora d'Istria)⁴ cît și **Angelo De Gubernatis** sînt prezentați cu detalii suficiente pentru a avea o privire de ansamblu asupra vieții și operei acestora⁵.

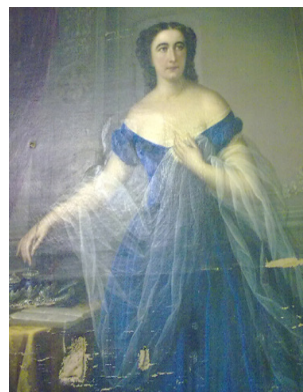

Fig. 2 Elena Ghica

Referitor la Angelo De Gubernatis, dicționarul oferă următoarele informații: „Scriitor italian. A fost profesor de literatură comparată la Florența, ocupîndu-se îndeosebi cu literaturile orientale. A publicat cîteva lucrări de specialitate (*Mitologia zoologică*, 1872), a scris piese de teatru, a condus reviste, între care *Italia litteraria* (fond. 1862), *Revista orientale* (fond. 1867). A avut legături cu scriitorii români și în al său *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* (1878) și în *Dictionnaire des écrivains du monde latin* (1905) a dat loc multora dintre ei. A fost membru de onoare al Academiei Române (1895)”.

☛ *Lucian Predescu*, în „Enciclopedia Cugetarea” din 1940, menționează faptul că: „Scrierile Dorei d'Istria au fost traduse în limba elină, sîrbă și italiană de contele Angelo De Gubernatis”⁶. Despre savantul italian se menționează mai multe

³ Constantin Ardeleanu, *O îndelungă prietenie și colaborare științifică – V. A. Urechia și A. De Gubernatis*, *Axis Libri*, nr. 6 (pag. 4), 7 (pag. 4), 9 (pag. 17) din 2010. Galați.

⁴ *Dicționar enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”, Pt.a II-a*. Gh. Adamescu, *Dicționarul istoric și geografic universal*, p. 1614.

⁵ *Ibidem*, pag. 1673

⁶ Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea, material românesc, oameni și înfăptuiri*. București : Ed. Cugetarea-Georgescu Delafras, 1940, p. 282.

informații, printre care și faptul că a avut legături cu scriitorii români ⁷.

Este de remarcat Lucian Predescu, care oferă informații inedite despre dicționarul menționat mai sus, lucru care ne sugerează gândul că a studiat și alte surse necesare pentru a pune în valoare acest personaj, ce merită a fi semnalate.

Informațiile erau suficiente la nivelul anului 1940 pentru a trezi interesul cercetătorilor din mai multe domenii de activitate, dar, cu siguranță, după 1944 nu a existat un interes deosebit pentru acest subiect elevat și sensibil.

☛ George Călinescu, în „Istoria Literaturii Române de la origini pînă în prezent”, scrie în capitolul despre Vasile Alecsandri: „Om agreabil, potolit și bonom, își cîștigă prietenia tuturor. Era un nume cunoscut în Occident, printre care Canini, **Angelo De Gubernatis**, Veggezzi-Euscalla, Domenico Muti constituiau adevărați prieteni ai poetului”⁸. Totuși e surprinzător faptul că autorul acestui remarcabil dicționar nu pomeniște niciun cuvînt de Dora d’Istria, care a publicat 47 lucrări, apărute la editurile din Paris, Geneva, Zurich, Florența, New-York, Bruxelles, Triest ⁹.

☛ *Dicționarul Enciclopedic Român* în patru volume, publicat de Editura Politică în anul 1964, ignoră aceste două personalități atît de mult legate de România.

☛ *Mic dicționar enciclopedic*, editat în 1978, la care au colaborat treizeci și șase de academicieni, nu a pomenit niciun cuvînt despre Angelo De Gubernatis, dar cu siguranță din motive ușor de intuit.

Ne așteptam ca după 1989 *Dicționarul enciclopedic* în VII volume, apărut la Editura Enciclopedică, cu finalizare în 2009, să menționeze măcar în cîteva

⁷ *Ibidem*, „Angelo De Gubernatis (1840-1913), scriitor și filolog italian. După ce a luat doctoratul în filosofie, a fost numit în 1860 profesor de retorică, e trimis de guvern în Berlin (1862) pentru studiul limbilor și literaturii indiene, la reîntoarcere a fost numit profesor de sanscrită la Institutul studiilor superioare din Florența. La etatea de 25 ani, făcînd cunoștință cu Bakunin, îmbrățișează doctrina acestuia, demisionînd din profesorat, se întreține cu lecții particulare. În curînd însă dezamăgit și, după ce-și pierdu, într-o cooperativă de tipografie iluziile socialiste și puținii bani ce-i avea, profesor de literatură comparată la Florența (1872), ocupându-se îndeosebi de literaturile orientale. A scos revistele: *Italia literară*, *Critica italiană*, *Revista orientală*, *Revista europeană* etc. A scris despre Iulia Hasdeu. Opera:

- Mica enciclopedie indiană (1867);
- Izvoare vedice ale epopeii (1867);
- Memoriu despre călătorii italieni în Indiile Orientale (1868);
- Istoria comparată a obiceiurilor nupțiale indo-europene (1869);
- Mitologia zoologică sau legenda animalelor (1872);
- Lecturi despre mitologia vedică (1874);
- Mitologia plantelor (1878-80);
- Dicționar biografic al contemporanilor (1879-82);
- Ungaria politică și socială (1885);

Ca literat a scris: trei drame orientale (Regele Nala, Regele Dasareto și Maia); o tragedie (Pietro delle Vigne) și două drame în versuri (Moartea lui Catone și Romulus). Toate în limba italiană.

Mare filoromân. A avut legături cu scriitorii români și, în *Dictionnaire des écrivains du monde latin* (1905), a dat loc multora dintre ei. A fost membru onorariu al Academiei Române (1895)”, pag. 381.

⁸ George Călinescu, *Istoria Literaturii Române de la origini pînă în prezent*. București : Ed. Minerva 1985, p.291.

⁹ Printre cele 47 lucrări publicate de Dora d’Istria, semnalate de prof. A. Vasculescu în colecția „Cunoștințe folositoare”, sînt și cele legate de România:

- *Les Albanais en Roumanie. Histoire des princes Ghika au XVII-XIX siècles*. Florența, 1873.
- *La Nationalité roumaine d’après les chants populaire*. In: „*Revue des Deux Mondes*”.1859, 15 mart.
- *Les Héros de la Roumanie*. In: „*Il Diritto*”.Turin, 1856-1857.
- *La Littérature roumaine*, La libre Recherche. Bruxelles.
- *Sărbătorile române*, 1861.

cuvinte acest scriitor italian, filoromân, dar așteptările au fost zadarnice. Aceasta nu trebuie să ne surprindă, pentru că mai sînt și alte cazuri de omisiuni sau greșeli de informații (a se vede Larousse).

Dicționarele enciclopedice din străinătate, cu precădere *Larousse* în forma lui extinsă sau *Petit Larousse* din 1907, cînd De Gubernatis era încă în viață, menționa personalitatea savantului italian: „Écrivain et philosophe italien, né à Turin en 1840; a écrit des ouvrages sur la littérature de l'Inde, dirigé diverses revues et publié un *Dictionnaire biographique des écrivains contemporains*”¹⁰. Aceeași informație este păstrată și la ediția *Petit Larousse* din 1934, dar dispare începînd cu ediția din 1965, cînd au fost reevaluate anumite informații din motive de spațiu, pentru a face loc altora, care au intervenit între timp.

Nouveau Dictionnaire des Dictionnaires illustré, editat sub coordonarea Mgr. Paul Guérin, editat la Paris în 1886-1896, avea să scrie despre De Gubernatis cîteva date importante: „Doctor în filologie al universității din Turin, a fost trimis în 1862 la Berlin de către guvernul italian pentru a studia limbile orientale... Este președintele Societății asiatice italiene și fondatorul diverselor jurnale:

Italie littéraire, 1862;

Revue orientale, 1867;

Civiltà italiana, 1869;

Revista Europea, cea mai importantă revistă italiană la acea dată;

- *Revue internationale*, care s-a publicat la început la Florența, după care la Roma. Revista apărea în același timp și la Paris în limba franceză¹¹.

Angelo De Gubernatis a studiat la „Universitatea din Torino”, fiind studentul latinistului Thomas Vallauri, a scriitorului Michele Coppino și a istoricului Ercole Ricotti. În 1862 obține o bursă la Berlin, unde a audiat conferințele lingvistului Franz Bopp și a expertului în lingvistică, cu precădere cea sanscrită, Albrecht Weber.

La Berlin, l-a avut coleg pe Dimitrie Sturdza, pe care îl nominalizează în lucrarea lui autobiografică *Fibra*: „I Principi rumeni Giorgio e Demetrio Sturdza, fuggiti dalla Moldavia e venuti a compiere i loro studi a Berlino”¹².

După finalizarea studiilor la Berlin în 1863, revine în Italia, fiind angajat la catedra de sanscrită și lingvistică comparată de la „Institutul de Înalte Studii din Florența”.

În Italia este pionier și organizator al studiilor orientale (în special, indiene) și promotor al comparatismului în studiile de mitologie-antropologie-etnologie. A scris mai multe volume despre obiceiurile de naștere, nuntă și moarte la italieni și la popoarele indo-europene, dar și despre mitologia zoologică și fitologică, istoria povestirii populare¹³.

¹⁰ Cloude Augé, *Petit Larousse illustré*. Paris, 1907, p. 1357.

¹¹ Paul Guérin, *Nouveau Dictionnaire des Dictionnaires illustré*. Paris : Ed. Arthur Savaète, 1898, p. 1099.

¹² Angelo De Gubernatis, *Fibra. Pagine di ricordi*. Roma, 1900, p. 188.

¹³ Liviu Bordaș, *Etnologie și orientism romantic în noile state Italia și România: Angelo De Gubernatis, Dora d'Istria și savanții români în a doua jumătate a secolului XIX*, Acta Musei Porolissensis, XXVII. Zalău, 2005, p. 696.

În afară de revistele menționate de Paul Guérin, a mai colaborat și la: *Bullettino italiano degli studi orientali* (1876), iar din anul 1887 devine directorul revistei „Societății asiatice”.

A publicat succesiv mai multe dicționare:

- *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* (1879 – 1880), care apare la Florența la editura Monnier.
- *Dictionnaire international des écrivains du jour* (1888 – 1891).
- *Dictionnaire des écrivains du monde latin* (1905 – 1906).

Autorul acestor dicționare a inclus peste 200 personalități din România, fapt care constituie un adevărat record față de alte dicționare străine¹⁴.

Un dicționar contemporan cu cele amintite mai sus, precum este „Dictionnaire de Biographie Générale” elaborat de Léo Joubert și editat la Paris în anul 1870, menționează numai cinci personalități din România¹⁵.

În perioada anilor 1883-1885 apare *Istoria universală a literaturii* apare în 18 volume, considerată de specialiști ca cea mai valoroasă lucrare elaborată de Gubernatis. Pentru întreaga activitate, dar cu siguranță și pentru această remarcabilă lucrare, de Gubernatis a fost nominalizat la premiul Nobel pentru literatură¹⁶.

Pasiunea pentru acest domeniu special - orientalismul și etnologia, i-a fost poate altoită de fratele său **Henri De Gubernatis**, mai mare ca el cu patru ani (1836). Henri a fost un strălucit diplomat și geograf, care a îndeplinit funcția de consul la Iannina¹⁷ și Rusciuc (Bulgaria), consul general la Smirna (actualmente Izmir), ministru rezident în Guatemala, Peru (la Lima) și în final consul general al Italiei la Anvers. A publicat o carte importantă despre Epir¹⁸, intitulată: „Descrizione del Sahel”¹⁹.

Fig. 3. Dicționar biografic

Studiile orientale au avut la început trei componente riguros conturate: filologia, istoria și etnologia. Cu timpul, interesul pentru folclor legat de studiile

¹⁴ *Ibidem*, p. 699.

¹⁵ Léo Joubert, *Dictionnaire de Biographie Générale*. Paris : Librairie Firmin Didot Frères. Paris, 1870, p. 82, 149, 204, 222.

¹⁶ Lista impresionantă a cărților de specialitate publicate de Angelo De Gubernatis poate fi completată cu:

- *Mic dicționar enciclopedic indian*, 1867
- *Zoologia mitologică sau Legenda animalelor*, 2 vol. Londra, 1872

¹⁷ **Valaia** cu populație albaneză și greacă majoritară a fost centrul vieții culturale și politice albaneze, și făcea parte din imperiul Otoman sub această organizare administrativă, începând cu anul 1867. În anul 1881, această regiune a fost transferată Greciei.

¹⁸ **Epirul** este o regiune a Greciei din 1912, și care se mărginește la Vest cu Albania, la nord cu Macedonia grecească și la sud-est cu Tesalia.

¹⁹ Paul Guérin, op. cit. p. 1099.

orientale au determinat ridicarea la rang de știință aceste preocupări ²⁰.

Noțiunea de ETNOLOGIE, care vine de la cuvîntul grecesc *ethnos* (grup uman cu trăsături comune), este percepută în prezent ca un grup lingvistic, popor sau națiune. Primele studii despre culturile coloniale le datorăm Școlii franceze de etnologie și antropologie.

Cel care va defini conceptul de **Etnologie** ca știință ce se ocupă cu studiul genezei, structurii, dinamicii și funcțiunii formelor istorice de civilizație și cultură din perioada primitivă pînă în prezent este francezul De Chavanes, care a scris lucrarea „*Essai sur l'éducation intellectuelle avec le projet d'une science nouvelle*”, publicată în anul 1787 ²¹.

Prima societate de etnologie a apărut la Paris în anul 1839 și s-a intitulat „*Société ethnologique de Paris*”. Au urmat, în ordine cronologică, și alte societăți cu același profil:

American Ethnological Society, la New York – 1842

Ethnological Society, din Londra – 1843

Un sector de etnografie al Societății ruse de geografie – 1845

O Secție de etnografie a Societății geografice române – 1875 ²².

În această perioadă au fost inițiate catedre de etnologie la universitățile din marile capitale europene, americane și asiatice. Au apărut și publicații de etnografie, care includeau studii teoretice și comparativ-istorice.

Influențat inițial de studiile profesorului său F. Bopp, care susținea originea comună a sanscritei cu limbile indo-europene, dar și de studiile lingvisticii comparate efectuate de Müller, De Gubernatis efectuează propriile sale investigații, pe care le publică începînd cu anul 1867.

Analizînd toți factorii care au influențat promovarea studiilor de etnologie și orientalism în România, filosoful Liviu Bordaș menționează trei dintre acestea:

- Cel care a inițiat aceste studii în Italia și a influențat decisiv cercetările din acest domeniu în țara noastră a fost Angelo De Gubernatis.

- Al doilea factor important îl constituie principesa Elena Ghica, cunoscută sub numele de Dora d'Istria (1828-1888), scriitoare și cercetătoare recunoscută pe plan internațional, care a contribuit decisiv la interesul și afecțiunea lui De Gubernatis pentru România. Preocupată inițial de studii literare și istorice, își extinde, sub influența lui De Gubernatis, preocupările științifice și asupra orientalismului și etnologiei, publicînd numeroase cărți și articole, dintre care cele indiene și mitologice sînt elaborate sub

Fig. 4 Dora d'Istria

²⁰ Liviu Bordaș, op.cit., p. 695.

²¹ Romulus Vulcănescu. *Dicționar de etnologie*. București : Ed. Albatros, 1979, p. 114.

²² *Ibidem*, p. 115.

influența lui De Gubernatis.

- Cel de-al treilea factor îl constituie scriitorii și istoricii români care au avut legături de colaborare cu De Gubernatis și Dora d'Istria. Sînt nominalizați de Liviu Bordaș: B. P. Hasdeu (1838-1907); V. A. Urechia (1834-1901); Al. Odobescu (1834-1895); Gr. Tocilescu (1850-1909) ²³.

Interesul pentru români manifestat de Angelo De Gubernatis se datorează inițial celor doi filoromâni italieni: senatorul Tullo Massarani și profesorul Giovenale Vegezzi-Ruscalla (1798-1885) ²⁴.

I. E. Torouțiu, în introducerea la volumul VI din *Studii și Documente Literare*, referindu-se la părerile lui Duiliu Zamfirescu despre personalitățile italiene, avea să consemneze: „Este surprinzătoare, prin justetea ei, judecata ce și-o face despre Tullo Massarani de la *Nuova Antologia*, pe atunci în plină activitate și într-o admirație dirijată și susținută din culise de către ai săi: ...este senator, trece drept un om de spirit și de bun gust” ²⁵.

Pasionat de a pune în valoare scrisorile scriitorilor români, I. C. Torouțiu îl determină pe criticul literar și prozator, fratele mai mare al pictorului cu același nume, Nicolae Petrașcu (1959-1944), să-și scrie memoriile pe care avea să i le publice în volumul VI, sub denumirea de *Biografia mea*. Sînt publicate și scrisorile adresate lui N. Petrașcu, cel care edita *Revista Literatura și Arta românească*, din partea scriitorilor și oamenilor politici din țară și străinătate ²⁶.

Legăturile dintre societatea românească interesată să-și pună în valoare realizările culturale și acest scriitor italian, Tutto Massarani ²⁷, care exprimă un

²³ Liviu Bordaș, *Etnologie și orientalism* op. cit. p. 696.

²⁴ Liviu Bordaș, *Între două Orienturi. Dora d'Istria și Angelo De Gubernatis 1867-1873*, Ed. Academiei Române, București, 2012, pag. 1. „Deux de nos philo-roumains de la veille, le vénéré et regretté professeur Giovenale Ruscalla et mon frère d'armes aîné dans la grande campagne de l'idéal, le sénateur Tullo Massarani, m'avaient les premiers ouvert les yeux sur la nation roumaine; depuis, étant arrivée en Italie la princesse Hélène Ghika, si connue dans le monde lettré sous le nom de Dora d'Istria, pendant une vingtaine d'années, cette femme éminente par ses écrits, par ses souvenirs et par sa correspondance, traça, sans s'en douter, peut-être, elle même, dans mon esprit, d'autres sillons lumineux, par lesquels j'ai pu m'initier davantage aux secrets de l'histoire, de la littérature et de la vie roumaine”

²⁵ I. E. Torouțiu, *Studii și Documente Literare*, vol. VI. Inst. de Arte Grafice „Bucovina” București, 1938, p. LXXIII. A se vedea și scrisoarea nr. XXIX expediată din Tivoli în data de 9 august 1897, scrisă de Duiliu Zamfirescu către Nicolae Petrașcu, vol. VI, p. 185.

²⁶ Sînt publicate scrisorile adresate lui N. Petrașcu de către: Duiliu Zamfirescu (52 exemplare), V. Alexandri, principele Al. Bibescu, I. L. Caragiale, George Coșbuc, B. Delavrancea, Tr. Djuvara, M. Eminescu, C. Esarcu, Spiru Haret, Take Ionescu, N. Iorga, Al. Odobescu, Al. Vlașuță, Al. Xenopol, dr. C. I. Istrati, I. Kalinderu, T. Maiorescu, Ion Mincu, Gr. Tocilescu etc.

²⁷ I. E. Torouțiu, ref. 25, p. 484. Tullo Massarani (1826-1905) scriitor italian; a studiat dreptul în Pavia, dar s-a ocupat cu pictura și literatura. Plecat la Paris după înfrîngerea curentului național din 1848, publică în 1850 *L'idea italiana attraversi i tempi*; apoi s-a înapoiat la Milano, unde a scris la revistele *Crepusculo* și *Nuova Antologia*. Între anii 1860-1867 este deputat. Scrie mai multe studii printre care:

- Studii di letteratura e d'arte. Florența, 1873;
- Saggi critici – 1883;
- L'arte a Parigi. Roma, 1879;
- Piazza d'armi, bozzetto milansese, 1874;
- In casa, fantasia infernale, 1876;
- Domeniche d'Agosto, 1876;

interes sincer pentru România, este clar exprimată în scrisoarea lui Constantin Esarcu adresată lui N. Petrașcu din Sinaia, în data de 31 iulie 1897:

Scumpe Domnule Petrașcu,

Am văzut atît prin epistola D-tale cît și printr-o epistolă a D-lui T. Massarani că v-ați întâlnit împreună la Milano și ați făcut unul asupra altuia cea mai bună impresiune. Îmi pare foarte bine, căci această întîlnire nu va fi fără rezultat. Țara noastră nu poate decît a profita de relațiunile dintre literați și oamenii săi distinși și literații țărilor străine.

Sînt convins că lucrarea ce ai promis D-lui Tullo Massarani îi va fi de o mare utilitate și ea va face cunoscută literaților italieni o pagină interesantă a mișcării noastre intelectuale contemporane. Nu uita te rog de a menționa despre rolul Ateneului în această mișcare. Inducțiunile dramatice – între altele – ale lui Hasedu, Sion, Urechia, Ventura etc. au fost toate provocate și zămislite în sânul Ateneului.

Peste două zile mă voi duce la București și îți voi trimite fascicolul din Enciclopedia română din Sibiu, în care am citit un articol despre Ateneul român care îți va putea servi.

Călătoria de petrecere care o faci vara aceasta va avea un caracter mai înalt decît cele care le faci în general compatrioții noștri.

Primește te rog, scumpe Domnule Petrașcu, asigurarea stimei și amicitiei mele.

*C. Esarcu*²⁸.

Epistola lui Tullo Massarani adresată lui N. Petrașcu din 11 aprilie 1898, pomenită de C. Esarcu preciza în legătură cu vizita efectuată de N. Petrașcu în Italia: „Chiar de la plecarea d-voastră, m-am grăbit să profit de interesanta *Notiță istorică și biografică* pe care ați binevoit să mi-o comunicați, și am scos cîteva note foarte sumare, pentru a le adăuga la vechiul meu studiu asupra popoarelor României...”²⁹.

O altă relație culturală română-italiană este și schimbul de publicații între *Literatura și Arta românească* condusă de N. Petrașcu și Maggiorino Ferraris, care era directorul revistei *Nuova Antologia*³⁰.

O influență importantă în atitudinea de simpatizant al românilor pe care o manifesta De Gubernatis a fost colaborarea științifică avută cu **Dora d'Istria**, cu care începe să poarte o corespondență foarte activă.

- Legnano, grandi e piccole storie, 1876;

- Eugenio Camerini e i suoi tempi, 1877;

- Sermoni e rime, 1884;

- Il libro di Giada, 1882;

- Carlo Tenca e il pensiero civile, 1886;

- Cesare Correnti nella vita e nelle opere, 1890;

- Il plebiscito odei transpadani, 1892;

- Come la pensava il dottor Lorenzi, 1894;

- Storia e fisiologia dell'arte di ridere. Vol. 1-3, 1900-1902;

- Meyers Grosses Konv. Lexikon. 24 vol. Florența, 1906-1911. Lucrarea conține următoarele capitole: Studii civili, Studii Letterari e artistice, Di Saggi Poetici, Di Ricordi, Giulio Natali, Enciclopedia Italiana.

²⁸ I. C. Torouțiu, *op., cit.*, vol. VI, pag. 276.

²⁹ *Ibidem*, p. 442.

³⁰ *Ibidem*, p. 432,

De Gubernatis a cunoscut-o pe prințesă în anul 1860 la Torino, în momentul în care ea se pregătea pentru o călătorie în Grecia. Cărțile Dorei d'Istria nu erau puține la număr³¹. Se poate presupune că prințesa era deja o personalitate consacrată științei și cărțile ei erau cunoscute de cel care solicita o colaborare.

Prima scrisoare prin care De Gubernatis îi solicită o colaborare la noua sa *Revista Orientale* datează din februarie 1867, fiind semnalată de Liviu Bordaș în studiul citat. Elena Ghica avea să-i răspundă la scurt timp, cu multă eleganță, printr-o scrisoare expediată din Veneția, în data de 4 martie 1867.

Ea avea să mărturisească faptul că înțelege suspiciunile lui De Gubernatis referitor la interesul italienilor pentru revista fondată de el *Revue orientale*, care dorește continuarea unei tradiții venețiene și genoveze. Personal, a constatat faptul că italienii nu vedeau nici un avantaj din această preocupare pentru Orient.

Cu multă sinceritate, modestie și corectitudine, prințesa avea să facă următoarea mărturisire referitoare la lucrările ei și utilitatea unei colaborări pe acest subiect: „Comme mes études ont exclusivement pour objet la péninsule orientale, et que, d'ailleurs, elles ont plutôt un caractère littéraire que scientifique, il me semble que ma collaboration ne serait pas fort utile à un recueil éminemment scientifique, consacré surtout à l'Orient asiatique”³².

Revista orientale fondată de De Gubernatis se bucura de colaborarea personalităților italiene cu preocupări orientaliste ale perioadei respective precum: Gaspare Gorresio (1808-1891), Michele Amari (1806-1889), Pietro Giuseppe Magii (1817-1873), Graziadio Isaia Ascoli (1829-1907)³³.

În aceeași scrisoare, Dora d'Istria referindu-se la *Revue orientale* și anticipând posibila preocupare filozofică a revistei pentru spațiul peninsular Balcanic, recomandă pe dr. Demetrio Camarda (1821-1882), preotul bisericii grecești din Livorno, care a demonstrat în lucrarea sa *Grammatologia della lingua albanese* o deosebită competență pe acest subiect. La acea dată prințesa mai semna cu numele de căsătorie, Kottzoff Massalsky.

În a doua scrisoare adresată lui De Gubernatis în 5 aprilie 1867, prințesa, înțelegând interesul acestuia pentru Orientul european și subiecte literare, expediază prin următoarea scrisoare din 20 aprilie o lucrare despre Ion Heliade-Rădulescu din care destinatarul putea afla despre evoluția literaturii și filologiei în

³¹ Cărțile publicate înainte de 1860:

- *La vie monastique dans l'église orientale* .Ed. a 2-a, 1858
- *La Suisse allemande et l'ascension du Mönch*. Vol. I – IV, 1856
- *Les femmes en Orient* .Vol. I, (1859), Vol. II, (1860)
- *La Nationalité roumaine*, 1859
- *Paysage de la Suisse italienne, de la Roumanie et de la Grèce*, 1857
- *La Nationalité Hellénique*, 1860
- *Les Iles Ioniennes Hitoire et literature*, 1858
- *Les Roumaine et la Papauté*, 1857
- *Les Héros de la Roumanie*, 1857

³² Liviu Bordaș, *Între două Orienturi*, op.,cit., p.2

³³ *Ibidem*, p. 5

România^{34, 35}.

Încurajată de modul cum era percepută revista în Italia, prințesa îi va expedia încă două articole pentru a fi publicate:

La nationalité albanaise d'après les chants populaires (1866)

Gli scrittori albanesi dell'Italia meridionale (1867)³⁶.

Prințesa româncă avea să ofere acestei reviste un ciclu de articole pe care le-a intitulat *Littérature roumaine* în care, pe lângă cea a lui Ion Heliade-Rădulescu, pomenit anterior, va populariza personalitatea lui George Crețianu (1829-1887) și a lui Gheorghe Șincai (1754-1816).

Aceste articole aveau să trezească admirația specialiștilor, dovadă fiind publicarea primei ediții din *Bibliografia della Principessa Dora d'Istria*, de către Bartolomeo Cecchetti (1838-1889). Dar și De Gubernatis recenzează broșura *La nazionalita albanese secondo i canti popolari*, apărută la Cosenza în 1867, fiind tradusă de avocatul Enrico Artom, care atașează și un amplu studiu despre autoarea, Elena Ghica³⁷.

Filozoful Liviu Bordaș, studiind arhivele din Florența, a semnalat faptul că corespondența între De Gubernatis și Dora d'Istria: „se succeda la intervale foarte apropiate”, astfel încât fermecat de această elevată prințesă în aprilie 1869, avea să publice în *Revista contemporanea* din Torino, un articol elogios despre ea. Orientalistul italian avea să o întâlnească în iunie 1869, la Veneția, în drum spre Moscova unde avea să participe la cel de-al III-a *Congres Internațional al Orientaliștilor*, carea avea subiectul preferat al pasiunii lor comune pentru Orient³⁸.

În anul 1869 *Revista orientale* își încetase activitatea la un an de la fondare. Iar în toamna aceluși an De Gubernatis a fondat o nouă publicație *Revista europea*, pentru care solicită colaborarea prințesei. Răspunsul avea să-l mulțumească pe fondatorul revistei, când a citit îndemnul prințesei din 24 oct. 1869, cu precizările făcute: „Et personne plus que vous n'est, par la variété de ses connaissances et l'étendue de ses relations, préparé à ce genre de travaux. Je serai heureuse, Monsieur, de contribuer dans la mesure de mes forces à la réussite de cette entreprise”. În continuarea scrisorii avea să precizeze faptul că, pe lângă cercetările efectuate asupra albanezilor musulmani, studiile ei vor continua asupra populației ligurice din bazinul mediteranean, pe care le considera foarte complicate. În acest scop își mărturisea dorința de a efectua cercetări la biblioteca și arhivele din Torino³⁹.

Corespondența dintre cei doi orientaliști se derulează aproape săptămînal,

Fig. 6
Dora d'Istria

³⁴ *Ibidem*, p. 4

³⁵ Angelo De Gubernatis, *op., cit.*, p. 350.

³⁶ Liviu Bordaș, *op., cit.*, pag. 5

³⁷ *Ibidem*, p. 6.

³⁸ *Ibidem*, p. 6.

³⁹ *Ibidem*, p. 7.

dacă luăm în considerare cele peste 40 de scrisori, datînd din anul 1870, descoperite de Liviu Bordaș. Fiind stimulată de cercetările lui De Gubernatis, prințesa avea să înceapă o lucrare pe care o va intitula *Mémoire sur les études indiennes dans l'Italie septentrionale*. Elena Ghica avea să-l consulte în privința indologiei italiene referindu-se la diverși autori care erau împărțiți de ea în două școli: cea franceză și cea germană. Analizînd această corespondență, Liviu Bordaș concluzionează: „De Gubernatis a satisfăcut pe deplin curiozitatea corespondentei sale, care se iniția în incipienta indologie italiană”⁴⁰.

Cu satisfacție avea să-l informeze pe De Gubernatis despre succesul repurtat cu studiul ei referitor la *Re Nala*, pe care l-a expediat *Societății de arheologie* din Atena. Profesorul Pappadopoulos avea să-i citească acest *memoriu* în plenul societății, comunicîndu-i oficial printr-o scrisoare din 24 februarie 1870, următoarele: „Votre précieuse *Mémoire* a été lu dans la séance de la *Société d'archéologie* du 4 février, et il a déjà commencé à paraître dans la *Grèce*, dans le numéro du 19 février. J'en ai fait moi-même la lecture, et j'ai pu remarquer qu'elle a beaucoup intéressé tout le monde. Lorsque cet excellent *Mémoire* aura paru en brochure, je vous en enverrai un certain nombre d'exemplaires”⁴¹.

Surpriza neplăcută a fost că acest *memoriu* a fost tipografiat cu multe greșeli pe care De Gubernatis le sesizează și le comunică autoarei. Ea decide să refacă studiul pe care îl va traduce în limba italiană cu ajutorul lui Bartolomeo Cecchetti. *Memoriul* apare în august 1870 în *Revista europea* și sub formă de broșură pe care autoarea o va difuza celor 19 orientaliștilor și anumitor lingviști din Europa și America, cu care avea legături culturale.

Sincera admirație pentru Elena Ghica, De Gubernatis avea să o mărturisească în volumul autobiografic intitulat *Fibra*, după 12 ani de la decesul prințesei: „Fiica principelui Ghica, dintr-o familie domnitoare din Valahia, Elena Ghica, a primit din casa părintească o educație aleasă. Cunoșcătoare a mai multor limbi străine, picta, cînta, dansa cu multă grație, avea o vivacitate ingenuă, a fost soția unui tînr principe rus, un Koltzoff-Massalsky. O lovitură de baston aplicată într-o seară nevestei delicate de către soțul turbat a determinat divorțul acestora”⁴².

Este evident faptul că De Gubernatis a avut o mare influență în dirijarea pasiunii Dorei d'Istria în tainele indologiei, dovadă fiind faptul că ea citea toate scrierile acestuia pe care le și recenza elogios.

Întoarcerea forțată din Rusia, în 1860, a determinat-o pe Dora d'Istria să locuiască la început la Torino și Genova, stabilindu-și ultima reședință în Florența.

Întîmplarea face ca la 20 septembrie 1870, Cesare Cerrenti reîntors la conducerea ministerului public al instrucțiunii să-i propună lui De Gubernatis să vină la Roma pentru: „Riordinarvi gli studi orientali e fondarvi gli studi indiani”⁴³. De Gubernatis avea în Florența o vilă recent construită pe *Via Leonardo da Vinci* și era nevoit să o vîndă drept pentru care avea să-i scrie prințesei această intenție, și

⁴⁰ *Ibidem*, p. 8.

⁴¹ *Ibidem*, p. 9.

⁴² Angelo De Gubernatis, *op.cit.*, p. 349.

⁴³ *Ibidem*, p. 352.

nu mică i-a fost surpriza când află de intenția acesteia să cumpere vila. Prețul vilei care îngloba și mobilierul a fost de 31500 lire, avînd actul de cumpărare semnat în 26 octombrie 1870. Prințesa avea să-l roage pe De Gubernatis să pună o placă de marmură pe vilă cu inscripția *Villa d'Istria*, care consemna vizibil cumpărarea acestei vile ⁴⁴.

Fig. 7. Elena Ghica

Vila avea să fie reamenajată și înconjurată de o superbă grădină cu arbori exotici de către Elena Ghica, în care își va petrece tot restul vieții ⁴⁵.

Această reședință avea să fie gazda ideală pentru intelectualitatea europeană și pentru prietenii principesei române, printre care sînt și cei citați de Angelo De Gubernatis: Francesco Gabba, ilustrul jurisconsult; genialul antropolog Paulo Mantegazza și chiar împăratul brazilian Dom Pedro al II-lea. ⁴⁶ În scrisoarea adresată împăratului la 10 ianuarie 1877, Dora d'Istria preciza: „Casa în care locuiesc este aproape de Piața Cavour, str. Leonardo da Vinci, 10; parcul care o înconjoară este lipsit, din nefericire, de soarele din Brazilia, iar palmierii supraviețuiesc doar în vase de sticlă” ⁴⁷.

Împăratul era ținut la curent cu evenimentele culturale din Italia, precum rezultă din scrisoarea adresată de Elena Ghica din 1885: „În ce mă privește, Maiestate, aș fi fericită dacă ați vedea numele meu în revista *Revue des deux Mondes*, dar regret că această revistă nu mi-a dat niciun semn de viață; în aceste condiții trebuie să colaborez cu *Revue Internationale*, pe care De Gubernatis o publică la Florența, cu un studiu asupra literaturii franceze din sec. XIX. Unele fragmente ale acestui studiu au fost introduse în cadrul revistei din New York” ⁴⁸.

Despre vizita împăratului în Italia, o scrisoare adresată acestuia la 28 octombrie 1885 ne oferă anumite detalii interesante în legătură cu De Gubernatis: „Maiestate, ministrul Braziliei, care anul trecut mi-a adus, ca și altor oameni de știință, complimentele M.V., ne anunțase o apropiată vizită a M.V. în Italia. Toți ne-am bucurat! Din nefericire însă, am sperat în van, pînă în această dimineață, când totul s-a schimbat odată cu primirea scrisorii M.V., care m-a făcut să sper din nou. Ceilalți intelectuali vor reacționa ca și mine, în special Conte De Gubernatis, când va afla că va putea arăta M.V. muzeul pe care l-a adus din India și pe care-l instalează într-o sală pe care i-a cedat-o Institutul de Studii Superioare. El speră ca în acest muzeu să inaugureze o Societate Asiatică, instalată în localul Academiei Orientale și care, fără M.V., nu ar fi putut dura decît *l'espace d'un matin comme les roses*. M.V. va veni în persoană pentru a le vedea și a le da un impuls și eu nu cred că este

⁴⁴ Liviu Bordaș, *Între două Orienturi*, op., cit., p. 13.

⁴⁵ Prof. A. Vasculescu, *Dora d'Istria*, Cunoștințe folositoare „Din lumea largă”. București : Ed. Cartea Românească, 1941, p. 101.

⁴⁶ Angelo De Gubernatis, op., cit., p. 352.

⁴⁷ Angela Comnène, *Prietenia și corespondența literară a Împăratului brazilian Dom Pedro al II-lea cu cele două Prințese române, Elena Ghica și Regina Elisabeta a României (1870-1890)*. București : Ed. Oscar Print, 2001, p. 22.

⁴⁸ Angela Comnène, op., cit., p. 27.

momentul acum să vă prezint amănunte despre operele științifice și literare, pe care, din fericire, M.V. le va putea aprecia foarte curând, chiar în persoana Domniei sale... Dora d'Istria"⁴⁹.

De Gubernatis avea să mărturisească contesei Marie d'Agoult, într-o scrisoare, faptul că o vizita în perioada cît a mai locuit la Florența, pe Dora d'Istria odată pe săptămînă la această reședință⁵⁰.

Studiile substanțiale și numeroase ale prințesei în domeniul orientalisticii aveau să o consacre definitiv în 1873, cînd este primită cu unanimitate de voturi de către *Società italiana per gli studi orientali*, fondată în 1872 la Florența. Ulterior, în 1877, această societatea avea să devină *Accademia Orientale*. Președinții societății erau Michele Amari și Antelmo Severini, iar secretar nimeni altul decît Angelo De Gubernatis care avea sarcina să-i comunice această decizie academică⁵¹.

În răspunsul de mulțumire, prințesa, cu o modestie sinceră, avea să afirme: „Le titre que la société ma décerne est pour moi le plus efficace et le plus précieux encouragement”⁵².

Intenția ei de a vizita India în 1882, fiind înarmată cu scrisori de recomandare de la mai mulți orientaliști printre care era și De Gubernatis, a fost abandonată din cauza unei epidemii de holeră declanșată în această țară. Dar această dorință a re izbucnit în 1885, cînd s-a ivit un bun prilej de a-l însoți pe De Gubernatis într-o călătorie în India. Din păcate, nici această oportunitate nu a putut fi utilizată din motive pe care filozoful Liviu Bordaș le menționează cu multă discreție și eleganță. În anul 1888, Dora d'Istria a efectuat ultima călătorie în stil indian, după cum avea să semnaleze cu mult rafinament din nou Liviu Bordaș: „lăsînd prin testament să fie incinerată”⁵³.

Trebuie remarcat faptul că această colaborare într-un domeniu foarte special precum este orientalismul a fost deosebit de utilă, pentru că, datorită Elenei Ghica, De Gubernatis a avut ocazia să cunoască mulți savanți printre care și pe cei din estul Europei: români, greci, ruși, albanezi, sîrbi și maghiari. Astfel l-a cunoscut pe contele transilvănean **Géza Kuun** (1838-1905), un renumit orientalist, mai ales datorită ediției Codicelui Marcian, *Alphabetum persicum, cumanicum et latinum*, publicat în 1880 la Budapesta, dar care este și autorul unei *Istории a relațiilor maghiarilor cu Orientul și populațiile de origine orientală, din cele mai vechi timpuri* (1893). Sub președinția acestuia a fost fondată *Societatea Arheologică* din Deva, care a condus săpăturile de la Sarmisegetuza (1881-1883), scoțînd la lumină complexul de monumente mithraice. De asemenea, el a fost interesat și de etnografie și tradiții populare, culegînd folclor transilvan (român), cunoscut și citat atît de De Gubernatis, cît și de Dora d'Istria⁵⁴.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 29

⁵⁰ Liviu Bordaș, *Etnologie și orientalism*, op.,cit., p. 697.

⁵¹ Liviu Bordaș, *Între două Orienturi*, op.,cit.,p. 14.

⁵² *Ibidem*, p. 15.

⁵³ Liviu Bordaș, *Etnologia și orientalismul*, op.,cit., p. 706.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 698.

De Gubernatis preciza în lucrarea autobiografică *Fibra - Pagini di Ricordi*, editată la Roma în anul 1900, referindu-se la *Revista Orientală* pe care o fondase: „Aveam impresia caraghioasă de pasivitate care a durat un an, fără să am nicio satisfacție, după care am intrat în relații de colaborare cu principesa română Elena Ghica (Dora d'Istria), devenită colaboratoarea mea, cu ajutorul căreia l-am cunoscut pe lingvistul ungar Géza Kuun, de care m-a legat o suavă amicitie. Cu acest destin am cunoscut mai târziu iluștri români și o parte din reprezentanții națiunii maghiare, care au demonstrat imediat o sinceră simpatie pentru sora noastră latină”⁵⁵.

Vizita efectuată în Ungaria la invitația lui Géza Kuun în februarie 1885, avea să fie plină de satisfacții. Cu acest prilej a cunoscut personalități de primă mărime din Ungaria precum: Andrassy, Tisza, Apponyi, Szilagy, cardinalii Haynald și Simor, mulți literați, artiști, publiciști, dar și elegantele și amabilele doamne, după cum avea să afirme în lucrarea autobiografică *Fibra*. Ca urmare a acestei vizite, avea să scrie o carte pe care a intitulat-o *La Hongrie politique et sociale*, apărută la Florența în 15 iulie 1885.

În dedicația făcută lui Géza Kuun pe respectiva carte, consemna: „Sînt șase ani de cînd ne-am întîlnit. Este o femeie daco-romană, această ilustră Dora d'Istria, care ne este dragă la amîndoi și în pana ei ilustră a consacrat pagini strălucitoare și simpatice despre țara ta, și acest spirit de elită ne-a unit pentru prima dată. Dacă nu mă înșel, tu mi-ai povestit cum ai descoperit pe masa ei *Revue Orientale* și cum Orientul te-a împins instinctiv spre mine. Primele cuvinte pe care le-am schimbat au fost magice; din acea zi, noi am aparținut unul altuia; am fost inițiat de către tine despre viața ungurească și am început să iubesc țara ta pentru că te iubeam pe tine. Tu mi-ai deschis porțile Ungariei. Într-o zi am decis să intru, și acea zi s-a prelungit ca un vis timp de două luni, pe care nu le voi uita toată viața. Tu m-ai însoțit peste tot ca un înger păzitor și m-am simțit protejat și copleșit de prietenia ta. Am privit mult și foarte atent, am ascultat în timpul voiajului; am notat tot ce am văzut și ascultat. Cui aș putea acum să ofer această carte, dacă nu ție, dragul meu prieten? Tu ai protejat autorul care a traversat țara ta; numele tău înscris în capul acestei pagini protejează cartea mea. În continuare, *usque ad tumulum*, ne iubim încă, pentru că, cu toate invențiile spiritului uman, nimeni nu a găsit ceva mai bun în viață, nimic mai de consolare, decît o puternică și dulce prietenie. Florența, 15 iulie 1885”⁵⁶.

Correspondența dintre Géza Kuun și De Gubernatis din perioada anilor 1869-1904, păstrată în Biblioteca Națională din Florența, numără 354 exemplare. *Muzeul Indian* inaugurat de De Gubernatis la Florența în anul 1886 la avut alături și pe Géza Kuun, care va figura și pe lista celor 131 membri fondatori ai Societății Asiatiche Italiene.

De Gubernatis află despre erudiția și talentul lui **B. P. Hasdeu** tot datorită Dorei d'Istria și, drept urmare, îl invită pe acesta să participe la *Congresul*

⁵⁵ Angelo De Gubernatis, *op., cit.*, p. 266.

⁵⁶ Angelo De Gubernatis, *op., cit.*, p. 342.

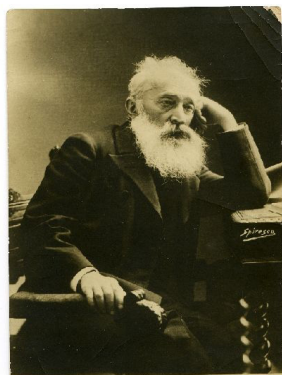

Fig. 8. B. P. Hasdeu

Internațional al Orientaliștilor, desfășurat la Florența în 1878. La acest congres participă, pe lângă liderul de necontestat al orientaliștilor Max Muller, și Géza Kuun. Cu acest prilej, prietenia dintre Hasdeu și De Gubernatis se consolidează.

Cînd va vizita România la invitația lui V. A. Urechia, în anul 1897, De Gubernatis va insista să-l întâlnească pe B. P. Hasdeu. Prima întâlnire a avut loc la Academia Română, prilej cu care va mărturisi în volumul *La Roumanie et les Roumains*: „După douăzeci de ani, îmbrățîșez din nou la Academie ilustrul meu amic, celebrul filolog, profesorul B. P. Hasdeu, pe care îl găsesc foarte îmbătrînit. Pierderea

unicei sale fice adorată, moartă în plină primăvară, care promitea un loc printre femeile cele mai elevate poete din epoca noastră, l-a bulversat profund. Am susținut o conferință în limba franceză la *Cercul Filologic* din Florența (18 februarie 1889), în onoarea ficei sale; această conferință avea să fie și o prefață la volumul editat cu operele postume ale ficei sale; deci noi eram legați pe mormîntul lui Hasdeu de o prietenie frățească. Nu vreau să părăsesc România fără să-i fac o vizită la castelul aflat la trei ore de capitală cu trenul, unde și doamna Hasdeu ne așteaptă”⁵⁷.

Fig. 9. V. A. Urechia

Dicționarul biografic al scriitorilor contemporani, care apare la Florența în anul 1879, avea să deschidă seria altor dicționare, care îl vor consacra pe autor ca un remarcabil enciclopedist. Printre cei pe care autorul insistă să-i menționeze pentru ajutorul oferit cu informații, sînt, în primul rînd, cei patru români: Hasdeu, Odobescu, Urechia și diplomatul Obedenaru (1839-1885). De remarcat este faptul că în lucrarea autobiografică *Fibra*, această mențiune este în capul listei, urmată de alte nume sonore din diferite țări, dar cu o singură nominalizare care poate fi interpretată ca o notă specială de simpatie pentru România⁵⁸. Lucrarea a fost redactată imediat după mai multe vizite de documentare în sudul Franței, în Ungaria și Serbia, precizînd că nu vizitase încă România, Bulgaria, Argentina, Uruguay. Faptul că V. A. Urechia este nominalizat printre scriitorii cu care a colaborat, într-o companie selectă, este o dovadă a modului cum aprecia valoarea acestui bun român⁵⁹.

Printre documentele dăruite de Iacob C. Negruzzi *Bibliotecii Academiei*

⁵⁷ Conte Angelo De Gubernatis, *La Roumanie et les Roumains, Impressions de voyage et études*. Florence : Ed. Bernard Seeber, 1898, p. 16.

⁵⁸ Angelo De Gubernatis, *Fibra*, op., cit., p. 394.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 403

Române se află și scrisoarea expediată din Florența, în data de 5 ianuarie 1888, adresată lui Iacob Negruzzi de către Angelo De Gubernatis. După editarea primei ediții din „*Dizionario biografico degli scrittori contemporanei*” în 1879, considerînd-o depășită și lipsită de multe informații din țările europene, inițiază mai multe demersuri în România, unele fără răspuns, în vederea de a îmbogății acest dicționar cu cît mai multe personalități literare din România.

Cu toate că De Gubernatis îl cunoștea pe V. A. Urechia încă de la primul *Congres Internațional al Orientaliștilor din Paris* din anul 1873, este surprinzător de ce apelează prin intermediul unei scrisori la Iacob Negruzzi și nu la V. A. Urechia, cu care era mult mai apropiat sufletește. Inițial, autorul dicționarului se adresează la Ministrul Instrucțiunilor Publice din România, cu rugămintea „de a însărcina pe unul dintre funcționarii săi mai culti, ca să-mi trimită informații asupra scriitorilor mai de seamă. Scrisoarea mea a rămas fără răspuns, cea ce mă miră cu atît mai mult cu cît am aflat, acum o săptămînă, că actualul ministru este prințul D. Sturdza, cu care am avut onoarea să studiez în 1863 la *Universitatea* din Berlin.” Această atitudine de lipsă de reacție la o asemenea cerere, care ar fi onorat imaginea scriitorilor din România îl determină pe De Gubernatis să facă o comparație cu modul în care au reacționat oficialitățile din Ungaria: „Ministrul Ungariei, Dl. de Tréfort⁶⁰ s-a ocupat el însuși de dicționarul meu, ceea ce face ca *Dicționarul* să conțină desigur vreo sută de biografii ungurești”.

Judecarea acestei atitudini a României vizavi de Ungaria îl determină pe autor să afirme pe cît de adevărat, pe atît de dureros pentru noi românii: „Pentru ce miniștrii din România nu pun patriotismul în rîvna lor, ca să completeze un *Dicționar internațional*, care va avea, fără îndoială, un răsunet în străinătate?” Pentru prima ediție a *Dicționarului* din 1879-1880, autorul a fost ajutat din România de Petre S. Aurelian (1833-1909), B. P. Hasdeu (1838-1907) și Mihail Obedenaru-Gheorghiadu (1839-1885). Interesantă este și remarca autorului *Dicționarului* referitoare la un scriitor mai puțin cunoscut, Grigore H. Granda (1843-1897): „Cît privește pe domnul Granda, el promitea poate ceva mai mult la primele sale scrieri; notița sa nu va lipsi din *Dicționar*, dar ea va fi mai scurtă și mai modestă”.

Publicarea portretelor scriitorilor în prima ediție a fost regretată de autor, care mărturisește că va renunța la ele în cea de-a II-a ediție, care va apărea în perioada anilor 1888-1891.

După ce mulțumește lui Iacob Negruzi pentru expedierea adreselor solicitate, De Gubernatis afirmă: „Pentru a vă dovedi cît de mult apreciez aceasta, vă rog să primiți fotografia mea, ca schimb frătesc”.

Iacob C. Negruzi a pus la dispoziția lui De Gubernatis numele celor 20 scriitori din spațiul cultural românesc, uitați a fi consemnați în *Dicționar*. Pentru a obține un succes sigur, Angelo De Gubernatis a decis ca circulara prin care solicita scriitorilor români date biografice și lista celor mai importante titluri din lucrările acestora să fie expediate de Iacob Negruzzi, considerînd că la vederea numelui expeditorului șansele de a primi răspunsurile solicitate vor fi maxime. Cu toată

⁶⁰ **August Tréfort** (1817 – 1888), a fost Ministru al Cultelor în anul 1872 și începînd cu anul 1885 președinte al Academiei Ungare.

eleganța, autorul scrisorii mulțumește în încheiere lui Negruzzi, nu însă înainte de a-și exprima opinia: „Pentru acest serviciu internațional, pe care îl faceți României, toți compatrioții d-voastră cărora le plac literele vă vor rămîne obligați”⁶¹.

Angelo De Gubernatis și Memorandiștii ardeleni.

Pentru a înțelege mai bine mesajul transmis de filozoful italian la cererea lui V. A. Urechia legat de procesul *Memorandiștilor* din 1894, va trebui să reamintim câteva momente importante din viața românilor ardeleni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁶².

Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria adresat împăratului Franz Iosif a fost publicat în 1892 la Sibiu (23 pagini) și a fost semnat de: Dr. Ioan Rațiu, George Pop de Băsesi, Eugen Brote, dr. Vasile Lucaciu și Septimiu Albini.

Arestarea și judecarea celor 14 români în frunte cu Ion Rațiu a constituit punctul culminant al situației de neacceptat pentru românii. Așa se explică reacția imediată a lui V. A. Urechia, care la acea dată era *Președintele Ligii pentru unitatea culturală a Românilor*. **Apelul** redactat de Urechia se adresa instituțiilor politice, academiilor, universităților, studenților, presei, dar mai ales, unor personalități publice din domeniul cultural din țările latine. Acest apel a fost însoțit de o broșură cu date istorice și starea românilor ardeleni.

Reacția lumii latine a fost spontană, rapidă, sinceră și fermă în declarații. Din cele 147 răspunsuri primite de V. A. Urechia, se regăsesc 4 laureați ai premiului Nobel; doi președinți de state, academicieni, foști miniștri, senatori. Dintre aceștia, 25 personalități apar în dicționarul Larousse din 1926. Impresionantă este rapiditatea cu care au răspuns marea lor majoritate, dacă ținem cont că procesul a avut loc între 7 și 13 mai. Din cele 147 de declarații de protest, numai 8 răspunsuri au

⁶¹ I. C. Torouțiu, *op., cit.*, vol. III, p.66.

⁶² V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați*. Ed. trad. și pref. de Nedelcu Oprea. Galați : Ed. Porto- Franco, 1993, p. XI-XIV:

- La 15 decembrie 1860 Franz Joseph hotărăște alipirea Banatului la Ungaria
- Începutul mișcării memorandiste îl poate constitui Conferința națională de la Sibiu din 1-4 ianuarie 1861, când s-a decis a solicita Curții imperiale drepturile politice ale națiunii române pe principiul egalității cu cele trei națiuni conlocuitoare: maghiari, germani și sași.
- Împăratul Franz Joseph, în iulie 1865, acceptă unirea Transilvaniei cu Ungaria și dizolvă Dieta din Sibiu, și la 9 ianuarie 1866 Curtea imperială consfințește pierderea autonomiei Transilvaniei și anularea legilor votate în Dieta de la Sibiu. La 17 februarie 1867 se constituie monarhia dualistă Austro-ungară.
- Legile privind folosirea oficială a limbii române și egalitatea în drepturi sînt abrogate de Franz Joseph la 20 iunie 1867. Transilvania va intra timp de 51 de ani sub stăpînire maghiară. Astfel la 7 dec. 1868 se votează legea naționalităților și legea învățămîntului prin care se decretează faptul că limba maghiară este oficială și obligatorie în viața publică și în învățămînt.
- În 1891 s-a votat legea privind introducerea învățămîntului obligatoriu în limba maghiară de la vîrsta de 3 ani.
- La Sibiu, în data de 20-21 ianuarie 1892, se redactează un **Memorandum** adresat Împăratului Franz Joseph care cuprinde revendicările românilor. Memorandumul este tradus și trimis în toate statele din Europa. Delegația formată din 300 de români ardeleni sosesc în 9 iunie 1892 la Viena pentru a prezenta Împăratului documentul.
- Guvernul maghiar ordonă arestarea în mai 1893 a conducătorilor români care au redactat Memorandumul, ca atentat împotriva statului. Imediat V. A. Urechia va expedia apelul de solidaritate în țările latine.
- În perioada 7- 13 mai 1894 are loc la Cluj procesul politic contra memorandiștilor, la care sînt condamnați 14 români la ani grei de închisoare.

fost expediate la începutul lunii iunie, dînd astfel posibilitatea lui V. A. Urechia să le publice într-un volum pe care îl va intitula sugestiv: *Voci Latine. De la frați la frați*, care avea să apară tot în 1894 la *Stabilimentul Grafic I.C.Socecu*.

Să vedem cum a reacționat și **Angelo De Gubernatis** la solicitarea lui V. A. Urechia.

Era cunoscută simpatia lui De Gubernatis pentru Ungaria și evident pentru cultura ei. Pentru că a întârziat cu răspunsul fiind prins în mijlocul examenelor de la universitate este timorat de a nu fi „interpretată tăcerea prin frica de a nu fi pe placul Ungurilor, vă scriu în grabă pentru a vă spune la rîndul meu, că eu găsesc de-a dreptul monstruos ceea ce se petrece în Ungaria cu privire la români”⁶³.

Recunoaște că nu-i este teamă să spună adevărul, și chiar dacă are o simpatie pentru unguri, nu „regăsește deloc spiritul lor liberal și cavaleresc în ceea ce ei tocmai vor să întreprindă contra românilor din Transilvania. Este evident că ungurii n-au meditat destul asupra istoriei... Ungurii reclamă pentru ei înșiși toate libertățile și doleanțele lor sînt demne de simpatie și respectul nostru; dar în același timp, ei pretind privilegii nemaiauzite; vor să fie stăpîni absoluți și românii să rămîna slugile lor. Acest lucru nu mai este posibil, nu mai este admisibil. Ceea ce Casa de Habsburg a făcut pentru Ungaria, aristocrația ungurească ar fi trebuit să aibă nobilul curaj să o facă pentru românii din Transilvania”.

Dar De Gubernatis avea să continue acel mesaj și din prisma latinistului roman, afirmînd ca un specialist recunoscut: „Îi consider pe români adevărații supraviețuitori romanizați ai vechii Dacii; Roma i-a adoptat și civilizat, unde i-au găsit romanii, acolo au rămas; și dacii au dat lumii doi dintre cei mai mari împărați romani, Aurelian și Probius. Ei erau amîndoi români din Transilvania; prin ei românii au cîștigat într-adevăr dreptul de cetățeni ai lumii civilizate”⁶⁴.

Evaluînd la justa valoare acest moment dramatic, De Gubernatis, care era prieten cu mulți oameni de cultură maghiari și, în special, cu Géza Kuun, avea să afirme: „Îi stimez pe unguri dar consider că au mai mult de pierdut decît de cîștigat în viitor din violențele lor actuale... Cam asta, aș fi vrut să le spun ungurilor... Prefer să mă alătur celor oprimați cu toate că opresorii ar părea mai strălucitori și se cred momentan cei mai puternici și cei mai înțelepți. Detest forța și supunerea care este făcută astfel”⁶⁵.

Odată adunate toate aceste luări de poziție față de procesul memorandiștilor de la Cluj, V. A. Urechia le publică și prefătează această carte cu un mesaj care va ajunge la toți cei care au fost judecați: „...Întîmpin astăzi, la porțile zăvorite ale temniței Ungurești, cu fruntea sus, cu mîndrie înălțînd sufletul, pe marii apostoli ai națiunii române, pe condamnații nedreptății maghiare, pe victorioșii învinși ai forței brutale.

Lor încă le aduc un mănunchi de flori rare; trimise sînt lor aceste flori din toate țările unde armonios răsună vocea latină, vocea caldă de frate.

⁶³ *Ibidem*, p. 67.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 68

⁶⁵ *Ibidem*, p. 69

Celor care din Franța, Italia, Spania, Belgia și Elveția latină, avură ochii asupra eroilor latini de la Cluj, recunoștință, onoare eternă.

Vouă, martirilor sacrați ai românismului, ai latinității, glorie eternă!

V. A. Urechia

Președintele Ligii pentru Unitate Culturală a Românilor,⁶⁶.

Campania din presa europeană a fost în favoarea românilor din Transilvania, care s-a reflectat în peste 500 de articole din peste 100 de ziare și reviste existente în acel an 1894.

Volumul a avut un impact deosebit și în mediile politice și intelectuale din întreaga Europă. Un exemplu de solidaritate îl constituie moțiunea semnată de 227 deputați italieni, care exprima simpatia și susținerea patrioților români. În ziua de 27 mai 1894 peste 20 000 de locuitori ai Romei au participat la o mare demonstrație de solidaritate cu ardelenii condamnați⁶⁷.

Angelo De Gubernatis în România.

Legăturile științifice și mai ales de suflet pe fondul latinității care îi lega, era firesc ca V. A. Urechia să-l invite pe savantul italian să viziteze România mai ales că era încă din 1895 membru de onoare al *Academiei Române*. Ca urmare acestei vizite, De Gubernatis a redactat într-un volum impresiile de voiaj și anumite studii legate de România. Cartea a intitulat-o *La Roumanie et Les Roumains* pe care a editat-o la Florența la un an de la vizita făcută în 1897⁶⁸.

Scopul declarat de Urechia pentru a-l atrage să vină în România era dorința acestuia să susțină trei conferințe la *Ateneul Român*, acolo unde pusesese atîta suflet și energie. Cel nedeclarat era de a vizita România și să cunoască tradițiile, caracterul și aspirațiile poporului român, dar și realitățile economice și culturale. Cu acest prilej inevitabil avea să cunoască înalta societate românească, elevată, începând cu membrii Casei Regale. În fond acesta vizitase Ungaria și Serbia despre care a și scris impresiile care evident erau deosebit de interesante și laudative, fiind difuzată în toată Europa civilizată.

Încă din prefață avea să mulțumească celor trei prieteni pentru primirea făcută: „A mes illustre et chers amis – **Le professeur V. A. Urechia** (ancien Ministre et Sénateur), **L Constantin Esarcu** (ancien Ministre, Sénateur et Président de l'Athénée), **Le professeur St. Sichleanu** (Secrétaire general au Ministère de l'Instruction publique en Roumanie)“.

Tot aici și autorul mărturisește despre cei doi filo-români din Italia care i-au deschis ochi asupra națiunii române: **prof. Giovenale Vegezzi Ruscalla** și **Tullo Massarani**. Dar cu eleganță avea să amintească și de: „Elena Ghica, cunoscută în lumea literară sub numele de **Dora D'Istria**, timp de douăzeci de ani, această femeie eminentă prin scrierile sale, prin amintiri și corespondență, trasa fără îndoială,

⁶⁶ *Ibidem*, p. VI.

⁶⁷ Toader Nicoară, *Procesul Memorandiștilor, ecouri interne și internaționale*. București, p. 109

⁶⁸ Comte Angelo De Gubernatis, *La Roumanie et Les Roumains. Impressions de voyage et études*. Florența : Librairie-Editeur Bernard Seeber, 1898.

poate chiar ea în spiritul meu, alte filoane luminoase, prin care am putut să mă inițiez în secretele istoriei, literaturii și vieții românilor”⁶⁹.

Aflăm din această prefață cum a cunoscut o parte din intelectualii noștri:

„La *Congresul Internațional de Orientalistică*, care s-a ținut la Florența în 1878, am putut aprecia mai bine cunoștințele și talentul savantului filolog, prof. **B. P. Hasdeu**;

Prietenul **Sichleanu** sosind la Florența mi-a oferit o carte Daco-romană, scrisă în limba italiană, care explică cine este poporul român;

Dragul amic **Esarcu** care traversa Italia pentru a frunzării arhivele în vederea cercetării raporturilor vechi între Italia și România;

Fiind diplomat și întreținând cele mai bune relații între țările noastre; dragul **Urechia**, a venit la început să mă ajute cu **Aurelian** și **Obedenaru**, să aflu totul despre cei mai mulți literați și savanți români, care urmau să apară în *Dicționarul biografic al Scriitorilor contemporani*”.

Dacă prefața a fost scrisă la Roma în data de 12 martie 1898, întreaga carte a fost finalizată în data de 13 iulie 1898. De aici putem trage concluzia că lucrarea a fost scrisă la numai un an de la efectuarea vizitei dar și faptul că autorul a plecat cu foarte multe documente din diverse domenii de activitate, oferite evident de intelectualitatea română și cu precădere de prietenul să Urechia, fără de care nu putea redacta cele 13 capitole intitulate *Studii asupra României și a Românilor* ⁷⁰.

De Gubernatis fiind la Belgrad împreună cu fiica sa Cordelia, unde a ținut trei conferințe, nu a rezistat *invitației irezistibile a lui Urechia* de a veni și în România atât de aproape de Serbia, măcar pentru o săptămână. La București era invitat să susțină tot trei conferințe, fără să cunoască în ce limbă și pe ce subiect. Avea să mărturisească *că este mare lucru să ai prieteni peste tot*, cu siguranță referindu-se la Ungaria, Serbia și România.

Drumul de la Belgrad la București trecea prin gara de frontieră de la Verciorova, unde șeful vămii fiind atenționat din capitală de sosirea acestui important personaj s-a prezentat impecabil, avea să mărturisească vizitatorul, salutându-l în numele guvernului, transferă bagajele fără să le controleze în cușeta rezervată în trenul care avea să meargă la București. Această primă primire amabilă și deosebit de atentă a lăsat o puternică impresie asupra musafirului.

La Pitești a fost întâmpinat de mulțimea curioasă avînd în frunte pe senatorul Micescu și doi reprezentanți ai *Ligii Culturale Române*, care au oferit superbe buchete de flori. De la Pitești la București în fiecare gară unde oprea trenul, o mulțime de oameni aclamau pe cei din tren, astfel încît la ultima stație dinaintea celei din București avea să urce în tren chiar V. A. Urechia cu soția și doamna Brînză, văduva renumitului botanist Dimitrie Brînză (1846-1895), cel care a întemeiat

⁶⁹ *Ibidem*, fila doi din prefață.

⁷⁰ Volumul are două părți:

- **Prima parte** se referă la amintirile din vizita și conferințele efectuate la București.
- **A doua parte**, intitulată *Studii asupra României și Românilor* conține 13 capitole și concluzii: Țara; Poporul; Orașele București, Sinaia și Constanța; România monumentală; Istorie și tradiție; Scriitori români: Oratorii români; Artiștii; Directorii de școli și clerul; Armata; Navigația și comerțul; Finanțele române; Iredentismul românesc, *Op., cit.*, p. 306.

Institutul Botanic și Grădina Botanică din București și care a contribuit la crearea terminologiei botanice românești⁷¹. Rolul doamnei Brânză era de a prezenta tinerei Cordelia, florile care cresc în România.

Este remarcabilă prezentarea făcută lui V.A.Urechia de către autor, care impresionează prin multe detalii cu anumită nuanță patriotică. Dacă ținem cont că această carte scrisă în limba franceză avea să fie distribuită în toată Europa, este o dovadă a prieteniei sincere dintre acești doi latini⁷².

În gara București, musafirii au fost întâmpinați de: primarul orașului C. F. Robescu; senatorul Periețeanu-Buzău - președintele *Ligii Culturale Române*; senatorii Obedeianu, Beloescu, profesorul univ. Valeriu Urseanu, și prof. Sicleanu care îndeplinea funcția de secretar general în *Ministerul Instrucțiunilor Publice*. O mulțime de oameni și ziariști au fost prezenți la gară pentru a face o primire entuziastă acestui personaj, care venea ca un reprezentant al culturii europene. Oaspeții au fost cazați la *Hote Anglia* din fața Teatrului Național.

În 4 martie era planificată o vizită la Regina Elisabeta cu care De Gubernatis întreținea o corespondență literară de mai mulți ani. În așteptarea primirii oficiale musafirul avea să descrie cu admirație modul cu era amenajat cu mult bun gust Palatul Regal: „O artă suverană a ghidat amenajarea acestui palat; puține bibelouri; nimic banal; nimic inutil și insignifiant; toate piesele spun ceva indiferent din ce colț le privești”⁷³.

Apariția reginei îl impresionează pe invitat: „Regina îmbrăcată cu o rochie lungă și trenă din satir alb se mișca nobil și elegant, părul albit cu timpul, avea ochii strălucitori, atunci când s-a apropiat de noi surâzând plină de bunătate. Ne întinde mâna și face semn să ne așezăm aproape de ea. Conversația est agreabilă și se interesează de noutăți din țara noastră”⁷⁴.

Subiectul conferințelor o interesa în mod deosebit pe Carmen Sylva care își declară *dorința vie de a asista*. Dar cum De Gubernatis a promis dinainte o conferință despre *rolul românilor în Lumea Latină*, au rămas celelalte două conferințe pe care le putea discuta cu regina. În aceste condiții Carmen Sylva îl roagă să țină prima conferință în limba italiană și să vorbească despre *femeile italiene din Renaștere*. Pentru a doua conferință regina îi sugerează să citească câteva versuri din *Divina Comedie*, la care De Gubernatis promite ca a doua conferință să ilustreze *Paradisul Terestru* legat de *Purgatoriul* lui Dante. Regina rămâne încântată de aceste propuneri pentru că admira pe acest poet pe care îl simte cântând din inimă. Întâlnirea a durat

⁷¹ *Dicționar enciclopedic*. Vol. I. București : Ed. Enciclopedică, 1993, p. 261.

⁷² A. De Gubernatis, *op., cit.*, p. 4-5. „V. A. Urechia, vechi deputat moldovean, fost ministru al Instrucției Publice, senator, vice-președinte al Senatului, poet, autor dramatic, orator convingător, excelent publicist, savant, istoric, patriot activ, profesor la Universitatea din București, născut la Piatra în Moldova la 27 februarie 1834, a studiat la Iași și Paris. Mare prieten cu V. Alecsandri și M. Kogălniceanu, este continuatorul ilustru al operelor patriotice și de civilizație al acestora. Trecerea lui prin Ministerul Instrucțiunilor Publice a lăsat urme profunde; activitatea cea mai puternică și relevantă este cu siguranță crearea a numeroase instituții școlare, Ateneul, Liga Română, Biblioteca Urechia din Galați, căruia i-a donat treizeci de mii de volume; este posibil inima cea mai caldă din România al cărui discurs patriotic național este cel mai ascultat”.

⁷³ *Ibidem*, p. 10.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 12.

Fig. 5. Carmen Sylva

peste o oră și înainte de a se despărți, regina a dorit să arate oaspeților *Evangelia* îngrijită de ea pe care urma să o doneze mănăstirii din Sinaia. Pe ultima pagină a prețiosului volum se putea vedea o femeie care se ruga, care nu era altcineva decât credincioasa regină a României. La plecare ne invită să admirăm un tablou a celebrului pictor rus Aivazowski care reprezenta un naufragiu marin ⁷⁵.

Autorul nu a uitat să ilustreze volumul cu fotografia reginei așezată într-un fotoliu comod înconjurată de cărți, fotografie pe care se poate citi dedicația făcută lui De Gubernatis pe care o iscălește „Carmen Sylva”.

În aceeași seară de 4 martie avea să fie invitat de Urechia la un spectacol ținut la Teatrul Național, unde va admira „sala elegantă și foarte bine iluminată”, dar și jocul actorilor, care interpretau o piesă franțuzească în limba română. Interesat de limba română avea să remarcă asemănarea cu limba italiană, dar contactul românilor cu slavii și ungurii a modificat sensibil pronunția sunetului latin, a pierdut accentul roman și italian. Mai mult, are impresia că „patrioții români” au sesizat această greșală de pronunție, care deranjează acustic, pe care o mărturisește cu sinceritate De Gubernatis, au decis să „prepare pentru actorii scenei naționale o reformă în recitarea limbii naționale, pentru ca limba română să vibreze mai bine urechilor italiene, pentru că acest popor latin, care este fratele nostru, să vorbească din nou *rotundo*. Pentru a reda muzicalitatea limbii latine, ar fi necesar un cântec italian, astfel ca diapazonul care dă nota *la* vocii românești în *Conservatorul* de la București să sune mai armonios. Pentru asta ar trebui să fie invitați profesori italieni, care fără prejudecăți cu caracter național, ar proteja verva și originalitatea acustică a limbii române” ⁷⁶.

Ziua de 5 martie avea să fie una dificilă, pentru că a fost nevoit să-și prepare conferința impusă de Carmen Sylva despre *Femeia italiancă din perioada Renașterii*. Subiectul l-a pus în dificultate pentru că nu avea cărțile necesare alături de el. A trebuit să: *improvizeze și să brodeze din memorie ce își aducea aminte pe acest subiect, erudiția nu este suficientă. Simpatia și entuziasmul pe care l-am găsit în mijlocul poporului român m-a ajutat să remontez spiritul creativ*”.

La Academia Română, unde era membru de onoare din 1995, fiind însoțit de V. A. Urechia, a fost întâmpinat de președintele Nicolae Krețulescu (1812-1900), care îl felicită în limba română în numele Academiei Române, la care primește un răspuns în limba franceză. Sînt prezenți mai mulți academicieni printre care

⁷⁵ *Ibidem*, p.13.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 15.

autorul avea să-i menționeze pe: Nicolae Kalinderu(1835-1902) și Iacob Negruzzi (1842-1932). Din partea Academiei primește prin intermediul secretarului Ioan Bianu (1856-1935), un set de cărți editate de Academie, la care se va adăuga o *Istorie a Românilor*, la rugămintea expresă a distinsului oaspete.

De Gubernatis avea să consemneze faptul că după 20 de ani avea să îmbrățișeze pe „mon illustre ami le celebre philologue professeur B. P. Hasdeu”. Hasdeu dorește ca oaspetele să nu plece din România fără să-i facă o vizită la Câmpina ⁷⁷.

A urmat vizita la *Ateneul Român* unde a fost întâmpinat de C. Esarcu despre care va menționa faptul că: „A pus în această lucrare tot sufletul și bunul lui gust, dar și de patriotismul românesc care l-a secondat permanent”. Vizitatorul avea să remarce arhitectura exterioară inspirată din Pantheonul roman, care prin amplasament poate fi admirat din stradă. Cunoscând istoria recentă a Ateneului prin intermediul lui Urechia, avea să afirme cu sinceritate: „Fiecare român care intră în Ateneul Român poate să fie mândru de faptul că a contribuit la ridicarea lui”. În aceeași zi avea să viziteze și alte personalități din România precum: prințul Dimitrie Sturdza (1833-1914) președintele Senatului; N. Krețulescu și N. Kalinderu la reședințele lor. Un accent deosebit avea să-l pună autorul volumului pe vizita efectuată la jurnalul *Universul* condus de italianul Luigi Cazzavillan (1852-1902). Acest ziarist român de origine italiană a fondat ziarul *Universul* în anul 1884. Credem că a fost o întâlnire de suflet pentru că De Gubernatis avea să consemneze mai multe date biografice ale acestui patron de ziar: „Cavalerul Cazzavillani este un vechi garibaldist din Vicenza, stabilit de două zeci de ani în România unde s-a însurat și îmbogățit, grație unui spirit larg de întreprinzător, activ și fecund, muncind constant și inteligent dirijând pînă la sfârșit cele 16 000 de exemplare din ziarul său. Publică suplimentar două cotidiane ilustrate dintre care unul este umoristic”⁷⁸. Vizitînd atelierele ziarului va fi surprins de un grafician care a cerut permisiunea de a-i face un portret, care urma ca a doua zi să apară în ziar pentru ca *poporul român să realizeze figura marelui său prieten. Acest portret va trece în posteritatea română ca un portret autentic a lui De Gubernatis* ⁷⁹.

În dimineața următoare de 6 martie va primi vizita mai multor personalități printre care și a unor italieni⁸⁰.

De Gubernatis în lucrarea sa, va pune în valoare cele două volume editate de Academia Română intitulate: *Treizeci de ani de domnie ai Regelui Carol I*. Printre alte declarații scrise în volumul dedicat României, avea să amintească cîteva lucruri fundamentale legate de **Carol I**, precum:

În momentul urcării pe tron, prințul Carol de Hohenzollern avea să afirme:

⁷⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 21.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 22.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 23. Printre cei care l-au vizitat la hotel se numără:

- Fava, directorul jurnalului *Corespondance*;
- Inginerul Marin Guillaume, președintele Societății italiene de asigurări mutuale;
- Prof. Carini de la Conservatorul de muzică;
- Conferențiarul Jules Brun, poet agreabil și corespondent la jurnalele *Débats* și *Figaro*;
- Francudis, profesor de greacă la Universitate, decanul Facultății de Litere, original din Corfu;

„Jur să fiu fidel legilor țării, să mențin religia României, cît și integritatea teritorială și să guvernez ca un prinț constituțional”.

Regele Carol I și-a respectat promisiunea, a făcut-o mai puternică, a fortificat-o, a îmbunătățit bugetul, a creat instituții utile și a făcut din România națiunea cea mai civilizată din toată peninsula Balcanică.

Cu certitudine în opera sa a fost ajutat de patriotismul familiilor care au domnit mai demult în Principate, dar și cu ardoarea poporului român care s-a angajat în dorința de progres. Astfel el se bucură de stima și admirația sinceră a întregii Europe.

Acțiunile personale ale regelui Carol I, sînt cu adevărat considerabile, și citîndu-l pe V. A. Urechia: *cel mai bun patriot român, cel mai bun cetățean al României, considerat de toți, este regele Carol I.*

Fig. 15. Regele Carol I

Protejarea reală, solidă și inteligentă pe care o acordă regele Carol I studiilor naționale, tuturor academiilor, publicațiilor destinate a ridica cultura națională, au determinat recunoștința României inteligente ⁸¹.

Toate aceste concluzii au fost ascultate de autor cu urechea lui, ca un lung murmur de admirație, care a intrat în conștiința întregului popor. Mai mult, De Gubernatis avea să precizeze faptul că nu a aplecat urechea la *condeiele românilor vînduți*, pentru a conștientiza aceste adevăruri receptate de el din sursele cele mai cinstite și credibile.

În aceste condiții, bine informat, era pregătit să meargă într-o audiență la regele Carol I, unde a fost însoțit de generalul Robescu. A fost primit în biblioteca regală, avea să mărturisească autorul: „unde regele emana o stare de eleganță și noblețe. Gesturile lui pline de demnitate, vocea și zîmbetul te cucerea, părul și barba erau încărunțite dar care nu vesteau încă bătrînețea. Mi-a strîns mîna și m-a invitat să mă așez aproape de o masă mare de scris; m-a felicitat pentru că am venit în România; și mă întreabă care sînt primele mele impresii; și pare satisfăcut de faptul că istoria contemporană a României nu-mi este străină” ⁸².

Discuțiile au continuat pe teme politice din peninsula Balcanică unde autorul constată că regele este de a cord cu *un vis al lui*, referitor la o *Confederație a statelor din Balcani*. Regele este interesat de istoria, rasa și limba albanezilor și nu este convins dacă albanezii divizați în greci, catolici și musulmani vor fi de acord să formeze un singur popor independent, în care Italia ar putea face mult bine Albaniei și popoarelor din Balcani ⁸³.

Audiența regală a durat o oră și De Gubernatis avea să menționeze în final că

⁸¹ *Ibidem*, p. 24-27.

⁸² *Ibidem*, p. 30.

⁸³ *Ibidem*, p. 32.

regele: „vorbește cu vervă; dar cu un calm senin; cuvintele sale sînt clare, simple și poartă amprenta sincerității”⁸⁴.

În seara zilei de **6 martie**, împreună cu fiica lui, De Gubernatis avea să participe la un *Bal de binefacere* dat în cadrul Teatrului Național în folosul tinerilor doctori săraci. La ora unsprezece seara, s-a intonat imnul regal care anunța solemn venirea reginei Elisabeta, care patrona acest bal, fiind însoțită de prințul moștenitor Ferdinand și prințesa Maria. Prin intermediul unei doamne de onoare din familia Grecianu, De Gubernatis avea să fie prezentat prințesei Maria. A urmat o bătaie cu flori între participanți de la parter, dar multe flori au ajuns și în loja regală, va consemna cu uimire autorul acestor memorii.

Ziua de 7 martie era destinată primei conferințe de la Ateneu. La hotel, C. Esarcu și V. A. Urechia au prezentat lui De Gubernatis, două articole scrise de un ziarist Ionescu în *Steaua română* despre cartea lui, intitulată *Ungaria politică și socială*, fiind rugat să o comentez. Dîndu-și seama că punctul de vedere politic al românilor nu coincide cu cel maghiar, a fost nevoit ca un *scriitor civilizat* să se plaseze astfel încît să acorde dreptate de ambele părți. În carte autorul a avut rezerve privind politica maghiară referitoare la români, dar în acel moment cînd a studiat mai profund situația românilor în legătură cu maghiarii, era natural să susțină mai multă simpatie pentru cauza celor oprimați⁸⁵.

Acompaniat de C. Esarcu a asistat la un concert simfonic la Ateneu unde era prezentă și regina Elisabeta. Programul concertul a fost compus din lucrări de: Gluck, Haydn, Grieg și Dvořák. Regina avea să urmărească concertul studiind notele muzicale interpretate, care l-a impresionat profund pe De Gubernatis, stînd în loja imediat alăturată, rezervată președintelui Ateneului Român.

În pauză prințul Ghica, fiul celebrului Ion Ghica, el însuși secretar general în Ministerul afacerilor externe, avea să prezinte regretele tatălui său, fiind bolnav la conacul lui de la Ghergani, de faptul că nu poate să-l vadă la București. Cu această ocazie îl va invita la cină, marți 9 martie, împreună cu Dimitrie Sturdza, care a fost coleg de studii cu De Gubernatis la Berlin, în perioada anilor 1862-1863.

În seara zilei de **7 martie** a avut loc la Ateneu **prima conferință a lui Angelo De Gubernatis**. Au putut participa numai cei cu invitații numerotate, fiind în jur de 400 de persoane, care nu au ocupat toate locurile din sală, lucru care a fost comentat în presa locală.

Regina Elisabeta și doamna de onoare erau prezente în loja regală. Prima conferință a fost susținută în limba italiană așa cum a fost sugerată de regină. Conferențiarul a ținut să pronunțe fiecare cuvînt cu muzicalitatea italiană pentru a releva acel accent specific, care să ajungă la urechile auditoriului. *Chiar dacă nu vor înțelege tot*, avea să precizeze autorul, *măcar să simtă limba italiană atît de frumoasă și poetică. Am pus tot farmecul de care eram capabil, vorbind în limba italiană despre femeia italiancă din Renaștere, ca să cuceresc această asistență, care m-a ovaționat*

⁸⁴ *Ibidem*, p. 33.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 38.

cu aplauze⁸⁶.

La terminarea conferinței regina s-a sculat în picioare cu ochii înlăcrămați. *Emoția a cucerit marele ei suflet*, avea să consemneze autorul, înțelegînd că este așteptat în loja regală. O voce din public avea să strige în timp ce traversa sala Ateneului pentru a ajunge la regină: *Ați fost adorabil*. Cu modestie De Gubernatis avea să reacționeze: *Nu, ci limba noastră italiană, care trebuie studiată, este minunată*.

Regina fermecată de limba italiană avea să-i spună conferențiarului: „De ce această muzică a încetat? De ce nu ați continuat? Ar fi trebuit să simțiți cum noi toți vă ascultam; nu am pierdut nici un cuvînt din cele pe care le-ați spus, nici chiar un accent. Ah, ce limbă este aceasta a voastră! Rămâneți cu noi, vă rog, vorbiți încă și nu plecați”⁸⁷.

Nu trebuie să ne mire faptul că regina Elisabeta cu sensibilitatea recunoscută pentru poezie, care a ținut enorm la Vasile Alecsandri, fiind fermecată și de armonia și sonoritatea limbii române exprimată în poezia poetului, a fost atât de emoționată acum cînd a ascultat această conferință ținută în limba italiană pronunțată cu mare efect de De Gubernatis.

În drum spre restaurantul *Capșa*, unde se planificase a se servi o ceașcă de ceai, conferențiarul însoțit de C. Esarcu și V. A. Urechia au fost înconjurați cu entuziasm de cei care au dorit, dar nu au putut asculta conferința.

A urmat o altă zi de **8 martie** deosebit de încărcată, care a debutat cu un prînz oferit de C. Esarcu la restaurantul *Capșa*, după care a urmat o vizită la *Muzeul de arheologie* condus de istoricul și arheologul Grigore Tocilescu (1850-1909). Vizitatorul avea să remarce prețioasele monumente din epoca romană, dar mai ales modul cum au fost descifrate inscripțiile devenite ilizibile. În același timp avea să admire abilitatea reconstrucției monumentului ridicat în onoarea lui Traian pentru soldații romani căzuți în Dobrogea⁸⁸.

V. A. Urechia proaspăt reîntors de la Viena, unde a participat la un Congres legat de relațiile statelor danubiene, l-a invitat pe ilustrul orientalist să asiste la o lecție de istorie pe care o va susține la Universitate. Prezența în sală, avea să consemneze autorul acestor memorii, era impresionantă: 60 de studenți dintre care 20 erau studenți, care urmăreau cu mare atenție prelegerea profesorului și chiar își luau notițe. Fiind în limba română, a reținut finalul în care profesorul a rostit un apel la Italia, *care reînvie și foarte puternică, mai mare ca România, nu trebuie să uite pe frații latini de la Dunăre*⁸⁹.

Seara avea să fie invitat la un dineu oferit de marchiza Incisa la care au fost invitați și Șt. Sicleanu, Duiliu Zăneanu (consilier la legația română din Roma), inginerul Rocelli. Marchiza a încercat să-l facă pe musafir să înțeleagă că la ultima conferință care va fi politică, ar trebui *menajată susceptibilitatea ungarilor*. De Gubernatis avea să o liniștească pe amfitrioană asupra intențiilor, care vor fi puțin

⁸⁶ *Ibidem*, p. 41.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 46.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 47.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 48.

agresive dar foarte demonstrative.

A doua conferință nu trebuia să fie politizată mai ales că subiectul a fost ales de Carmen Sylva: *Le Paradis Terestre dans la Divina Commedie*. Regina a manifestat un interes particular în lecturile sale din multe pasaje din Dante, care au rămas în memorie datorită ritmului muzical al limbii italiene, din acest motiv voi cita porțiunile mai bine cunoscute din *Purgatoriu*, avea să-și planifice discursul distinsul orientalist italian. Conferința a avut același succes numai că regina fiind cucerită de sonoritatea limbii italiene dar și de subiect, a dorit să-l invite la Palat a doua zi pe De Gubernatis, pentru a continua să recite din Dante.

Carmen Sylva a invitat o parte restrânsă a societății privilegiate, care avea bunul gust al artei, ca să asiste la o lecturare din Dante. În deschidere a fost un concert Beethoven executat la pian chiar de regină secondată de un violonist italian Dall'Orso. A fost pomenit și violonistul țigan Dinicu care a acompaniat-o pe sora lui V. A. Urechia, Zosima, care a interpretat trei arii într-o *manieră strălucitoare*, avea să consemneze autorul acestor memorii. După concert așezată într-un fotoliu comod regina a invitat musafiri să se așeze în jurul ei ca un evantai, și *printr-un surîs discret dă semnalul că pot începe*. După o oră de lectură cititorul a considerat că este suficient mesajul în limba italiană, dar *regina fermecată dorea încă să citească din Dante*. Atunci am rugat-o să ne citească din lucrările ei, dar venirea regelui pentru a lua un dîneu în familie a determinat ca această superbă lecturare să se termine cu regretul tuturor de a nu fi ascultat pe regină citind din opera sa. Această întrerupere neașteptată a determinat-o pe regină să invite musafiri pentru a doua zi la o altă *Academie muzicală și literară*⁹⁰.

Seara, De Gubernatis a fost invitat la o recepție de fostul lui coleg de la Berlin, prințul Dimitrie Sturdza și soția acestuia Zoe, născută Cantacuzino. Nu au lipsit personalități din înalta societate românească precum: generalul Gh. Catargiu; prof. univ. Ioan Bianu (1856-1935), senatori și deputați. Dar cum savantul italian dorea să cunoască cît mai multe lucruri din viața socială românească și mai ales despre dorințele acestora în viitor, credem că este important să punem în valoare discuția purtată cu prințul Dimitrie Sturdza. După o remarcă plină de respect pentru fostele familii domnitoare: Sturdza, Cantacuzino și Ghica, care au contribuit dezinteresat la păstrarea unității Principatelor sub casa de Hohenzollern, și constituia o garanție solidă la reconstrucția României, discuția a prins un contur mult mai precis. „Prințul Sturdza m-a întreținut cu aspirațiile României. El îmi atrage atenția că nu are nici o ambiție de domnie, dar dorește civilizarea ei rapidă și îndelungată pentru că trebuie să recunoaștem faptul că în Peninsula Balcanică, România are pentru ea forța și strălucirea necesară ca să se poate conta pe ea. În fond, îmi dau seama că ideile politice ale regelui Carol I sînt și ale tuturor șefilor de partide naționale românești, chiar dacă sînt anumite nuanțe. Am putut constata că toți oamenii politici români se aliniază la aceeași importantă linie de conducere”⁹¹. Iată cum a perceput De Gubernatis, la numai cîteva zile de la venirea în România starea acestei

⁹⁰ *Ibidem*, p. 66.

⁹¹ *Ibidem*, p. 67.

națiuni: unitară, consolidată și strânsă în jurul regelui Carol I, care reprezenta și garanția succesului.

Ziua de 11 martie avea să debuteze cu o surpriză făcută de *Liga Culturală Română*, care l-a anunțat pe distinsul oaspete că a doua zi este planificat un mare banchet dat în onoarea sa la Grand Hotel du Boulevard, unde se dorește ca fiica sa să apară îmbrăcată în costum național românesc. Președintele Ligii, senatorul Periețeanu-Buzău, fiind însoțit de soție roagă să le permită să facă măsurătorile necesare pentru a putea croi costumul popular pe dimensiunile ficei, care urma să fie făcut cadou.

Dar lucrurile aveau să se complice din cauza invitației făcută la Palatul Regal, care era la aceeași oră cu banchetul oferit de Ligă. Pus într-o situație dificilă de a alege *între rege și poporul român* și-a adus aminte de un compatriot excelent diplomat, Massimo d'Azeglio, care spunea că cea mai bună diplomatie este să spui totdeauna curtenitor, elegant, deschis, ferm și mai ales adevărul. În aceste condiții nu avea altă alegere decât să scrie o scrisoare suveranului prin care mulțumea cu recunoștință, explicînd situația dificilă de a fi acceptat invitația la banchetul Ligii Culturale Române, dar avea să precizeze și disponibilitatea de a onora invitația a doua zi. Nu a trecut mai mult de câteva ore și a sosit răspunsul de la Palat prin care era anunțat că este invitat la un dineu a doua zi vineri unde a fost invitat și prințul Dimitrie Sturdza, V. A. Urechia cu soțiile și C. Esarcu.

Dar matineul literar denumit de autor *Academia Reginei*, promis ca o continuare a primei etape întreruptă brusc de venirea regelui a debutat tot cu un concert susținut de Regină la orgă, acompaniată la pian de doamna Teodoride. A urmat mai multe recitaluri ale Reginei din traduceri făcute în limba germană din poezii francezi: Coppée, Sully-Proudhomme, Leconte de Lisle. În continuare Regina a citit mai multe sonete germane, dând posibilitatea autorului acestor amintiri să mărturisească: *Carmen Sylva citește la perfecție, cu grație și esență, ea se animă și se aprinde cînd citește*⁹². Matineul literar se încheie cu o recitare dintr-un poem *L'Opale*, care tradus în românește a fost citit de Duiliu Zankovici (consilier la legația României la Roma, aflat în acel moment în concediu la București), el însuși poet.

A treia conferință din joia de 11 martie avea să găsească de data asta plin pînă la refuz Ateneul Român. Carmen Sylva avea să lipsească știind că tema va fi una politică așa că avea să-și ceară scuze cu regretul că va putea asista la conferință. Motivul invocat era faptul că regele a venit obosit după o zi deosebit de încărcat, fiind nevoită să-i țină companie. Dar toată lumea a înțeles faptul că regina nu dorea să participe la o conferință politică lăsând publicul liber să se manifeste. În schimb a participat președintele Consiliului de Miniștri, Petre Aurelian (1833-1909) care a oferit brațul ficei conferențiarului pe care a acompaniat-o în loja sa, unde era deja una din ficele sale, o adevărată frumusețe avea să afirme autorul amintirilor, întrebându-se: *dacă în această țară toate fiicele de miniștri sînt adevărate Venus?*⁹³.

Atmosfera la Ateneu susținută de Ligă era electrizantă, *pentru fiecare cuvînt*

⁹² *Ibidem*, p. 70.

⁹³ *Ibidem*, p. 71.

simpatic aplauzele erau călduroase. La sfârșitul conferinței toată sala era în picioare aplaudând din palme, se striga numele conferențiarului fiind fost scos la rampă de trei ori. În final avea să primească un compliment special, care avea să-l flateze cu siguranță: În această seară a reanimat toate spiritele națiunii române. Conferențiarul avea să tragă concluzia: publicul a simțit că inima lui, care nu este mică, bate la unison cu inimile românilor ⁹⁴.

Conferința a fost publicată în volumul *La Roumanie et les Roumains* în întregime sub denumirea de *Rolul românilor în lumea latină*, care merită a fi consultată ca o pledoarie elevată asupra modului cum a fost creată națiunea română, și perspectiva de a se dezvolta fiind înconjurată de alte națiuni ne-latine. Acest discurs avea să facă incursiuni și în cronicile țării unde se consemna faptul că atunci când moldovenii erau întrebați de mitropolitul lor Dosoftei: *Neamul țării Moldovei de unde vine?* Răspunsul venea în cor: *Din țara Italiei tot omul să știe*.

În continuare conferențiarul avea să apeleze și la cronicarul Urechia, care era conștient de originea nobilă a rasei sale. El înțelegea foarte bine că vechi daci au fost buni țărani dintr-o rasă privilegiată, prin agilitate și viață, fiind disciplinați și îndoctrinați de latini, predestinați să joace în Orient cel mai frumos rol ⁹⁵.

La redactarea acestor amintiri se vede influența lui V. A. Urechia, ca sursă credibilă, pentru că apare în cadrul conferinței descrierea imaginii de pe un basorelief amplasat de Urechia pe statuia lui Miron Costin de la Iași, de care s-a ocupat personal. Imaginea reprezintă pe Miron Costin citind din poemul său despre originile latine ale românilor, la curtea regelui Ion al III-lea al Poloniei. Avea să fie citat Miron Costin și ca primul cronicar, care a grupat într-o singură familie națională pe valahi, moldoveni și pe românii din Transilvania. Se amintea și de românii din Basarabia, macedoromânii și cei din Ungaria care sînt încă separați politic, dar conștiința lor de origine comună este încă vie ⁹⁶.

Conferențiarul avea să trateze și problema esențială a temei abordate, rolul românilor latini în Orient. Acest rol, avea să precizeze, este unul din cele mai frumoase: „Voi ați oprit timp de secole barbarii, grație vouă, a coeziunii voastre, aceștia nu au putut trece Dunărea, voi ați contribuit prin opera voastră la crearea Imperiului Oriental, dar voi nu ați profitat prea mult pentru voi, dar ați fost forța care s-a ridicat, ați protejat, salvat un mare număr de exilați, voi ați ajutat pe greci, sârbi, bulgari și chiar pe unguri să-și constituie națiunile lor. Fără să cereți nimic în schimb, voi cu noblețe ați executat pînă în prezent misiunea de popor civilizator, dar dacă valul de simpatie pentru poporul român, care este animat deja de un mare număr de filo-români din lumea latină, se va comunica în lumea germanică, în lumea slavă și la toate popoarele din peninsula balcanică, voi nu veți întârzia să găsiți frații voștri îndepărtați și prin ei, voi veți fi mediatorii agreeți între Orient și Occident” ⁹⁷. Spre final, ca persoană care pledează pentru pace și cultură, De

⁹⁴ *Ibidem*, p. 72.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 82.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 86.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 88.

Gubernatis avea să afirme: „Admit toate curente de civilizație, dar nu înțeleg că este posibil să latinizezi sau să grecizezi, rusifici sau să maghiarizezi cu forța, fiecare curent este un fluviu bine făcut, deci nu trebuie schimbat traseul lui și nu ai dreptul să-l oprești din drumul lui”⁹⁸.

Aceste ultime concluzii avea să ridice sala în picioare și entuziasmul a fost general. Doamnele Sturdza și Sichleanu au solicitat autografe pe albume în profitul studenților săraci.

În dimineața de **12 martie**, De Gubernatis avea să viziteze *Școala Normală* din București fiind însoțit de inspectorul școlar Ștefan Ion. Asistă la o lecție de literatură română unde o elevă analizează un poem scris de Vasile Alecsandri. Ascultă și o lecție de limba italiană, care suna puțin cu accent străin, evident pentru un autentic italian. Vizita va continua la un liceu unde sistă la o lecție de latină și alta de greacă, dar nu a putut trage nici o concluzie referitoare la performanța învățării acestor două limbi clasice. O mare satisfacție avea să-l marcheze atunci când vizitează o *Școală de artă și meserii*, dându-și seama pe viu de progresele țării sub domnia regelui Carol I. Școala dotată cu mai multe laboratoare unde se produc diferite obiecte, care se vînd și se obțin venituri substanțiale, 80 000 franci în comparație cu cei 200.000 franci cît costă guvernul întreținerea acestei școli. Într-un laborator de galvanoplastie va fi surprins plăcut să vadă executat un portret înrămat al regelui Carol I, protectorul a tuturor marilor instituții, pe care directorul școlii îl oferă musafirului italian⁹⁹.

Înainte de a merge la Palat, însoțit de V. A. Urechia, avea să facă o vizită la Ministerul Afacerilor Străine unde este întâmpinat de ministrul Stăncescu, care avea să-i înmâneze în numele regelui Carol I, decretul și medalia *Steaua României în grad de Comandor*.

A urmat vizita la Palat fiind însoțit de fica lui, unde a mulțumit regelui pentru acordarea medaliei și cu bucurie avea să-i prezinte tabloul înrămat primit de la *Școala de artă și meserii*, rugându-l în același timp să semneze pe tablou, cu toate dificultățile întâmpinate de penița regală pe lemnul ramei. Regina Elisabeta la rândul ei avea să ofere ficei un portret semnat și un album cu două pagini scrise de ea în limba franceză și germană. Autorul acestor amintiri avea să consemneze un pasaj din acest manuscris scris în limba franceză: „Dans un des Enfers, qui s'appelle la Terre, Dieu mit les Arts comme Porte du Paradis; et le Ciel ce serait de perdre sa personnalité dans le Beau parfait. Carmen Sylva, București, 12 mars 1897”¹⁰⁰.

Regina avea să-i ofere ficei lui De Gubernatis și un mărtișor ca să-i poarte noroc în noul an românesc după vechiul calendar și un medalion în aur masiv de care era atârnat un safir din India. Orientalistul italian a oferit și el la rîndul lui drept omagiu adus reginei Elisabeta o strofă compusă în timpul nopții, care la rugămintea reginei a fost nevoit să o citească. La prînzul oferit de regină, musafirul a avut onoare să fie așezat în dreapta ei, față în față cu regele, care a participat la

⁹⁸ *Ibidem*, p. 89.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 94.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 95.

conversație pe care a și animat-o substanțial. După prînz regina a citit în limba germană mici drame compuse de ea, pline de sentiment. Cu speranța că vor mai veni într-o vară la Sinaia unde vor fi bine primiți, are loc despărțirea de cuplul regal¹⁰¹.

Împreună cu V. A. Urechia avea să viziteze școala italiană din București unde s-a cîntat imnul național al României dar și imnul național compus de Mameli: *Fratelli d'Italia*. Această școală, avea să constate vizitatorul, nu era una de performanță, era puțin frecventată de copii, cu toate că intențiile erau foarte bune. Familiile de italieni preferau să-și îndrepte copii spre școli românești, care erau mult mai bune.

Seara a fost rezervată banchetului acordat de Liga Culturală Română în onoare distinsului orientalist italian la Grand Hôtel du Boulevard. Fiica invitatului de onoare, Cordelia a fost îmbrăcată în superbul costum popular românesc, în timp ce tatăl a purtat pentru prima dată decorația în piept, oferită de regele Carol I, *Steaua României*. La intrarea musafirilor s-a intonat *Imnul Regal al Italiei*, executat de fanfara militară a unui regiment românesc. În această atmosferă apariția Cordeliei îmbrăcată în costum național a entuziasmat întreaga asistență, care a aplaudat călduros¹⁰².

Banchetul a fost prezidat de V. A. Urechia la care au participat personalități importante din viața politică și culturală din România. Merită a fi semnați o parte dintre aceștia cu funcțiile deținute vremelnice pentru a avea o privire de ansamblu a importanței acordate acestui eveniment în cinstea marelui filo-român, care era Angelo De Gubernatis:

Prof. Ștefan Sichleanu – secretar general în Ministerul Instrucțiunilor Publice;

Petre Grădișteanu (1839-1921) - membru fondator al Ligii culturale;

Constantin Esarcu (1836 – 1898) – vice președinte al Ateneului Român;

Periețeanu-Buzău – Senator, președintele Ligii culturale;

Constantin Robescu (1839-1920) – academician, primarul Bucureștiului;

Generalul Gheorghe Angelescu (1838-1915) – comandantul Corpului I al Armatei;

Barbu Ștefănescu Delavrancea (1858-1918) – scriitor, senator, academician;

Constantin Dissescu (1854-1932) – profesor de drept, ministru;

Grigorie Ștefănescu (1836-1911) – Geolog, paleontolog, academician;

Theodor Florescu (1871-1950) – Jurist, om politic, ministru;

Titu Frumușanu (1861-1919) – magistrat, deputat¹⁰³.

Lista nominalizațiilor de către autor este mai bogată și conține inclusiv pe Vasile Miculescu și V. S. Caucicor, actual și fost președinte al comitetului național al studenților universitari, la acea dată. Un impresionant număr de personalități au ținut să scrie un gând și să semneze în albumul ficei sale, care devenise un obiect deosebit de important.

Primele toasturi oficiale au fost rostite scurt de V. A. Urechia în sănătatea regelui și a reginei din România, urmat de toastul ținut de C. Esarcu închinat Casei

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 96.

¹⁰² *Ibidem*, p. 96

¹⁰³ *Ibidem*, p. 97.

regale din Italia. V. A. Urechia în calitatea lui de amfitrion principal a ținut un *mare discurs, cald și strălucitor*, cum avea să-l caracterizeze De Gubernatis, în cinstea sa. Finalul acestui discurs s-a referit la o legendă românească a unei lebede, care cânta bine și una din penele albe a devenit o peniță de aur ornată cu diamante pe care Liga culturală română o va oferi orientalistului italian, filo-român, care cu mult suflet se interesează de interesele românilor. În acel moment Urechia prezintă cutia care conținea prețioasa amintire a generozității românești pentru distinsul om de cultură italian. Evident profund emoționat, De Gubernatis cu Steaua României în piept și cu pana de lebedă în mână, avea să mulțumească cu multă sinceritate și din inimă celor prezenți

Directorul ziarului *Universul*, Luigi Cazzavillan, avea să-i ofere din partea sa o peniță și un port-creion din aur, dorind ca italian la origine să-i mulțumească pentru propaganda pe care o face în favoarea națiunii române. .

A fost o zi memorabilă de neuitat, care va conta în viață și peste mulți ani, avea să concluzioneze filo-românul mișcat de onorul și primirea pe care românii în stilul lor știu să o facă prietenilor adevărați.

A urmat ziua de **13 martie**, (care în vechiul stil oriental era 1 martie, când se aniversa *mărțișorul*) fiind însoțit de V. A. Urechia, Novianu, chimistul C.Istrati, Ionescu, toți cu nevestele și B. P. Hașdeu, s-au îndreptat spre Cîmpina cu trenul unde erau așteptați de doamna Hasdeu. La gară au fost așteptați de familiile: Sichleanu, Florescu, Periețeanu-Buzău, cavalerul Cazzavillan și prințul Ghica, care îndeplinea atunci funcția de secretar general în Ministerul Afacerilor Străine, fiind însoțit și de prințesă. Ambarcați în două trăsură au fost conduși la așa zisul *castel*, o construcție bizară făcută se pare după indicațiile lui prin spiritism. Musafirul rămâne impresionat de acele detalii pe care le prezintă Hașdeu, dar și starea psihică în care trăia această familie. Prânzul oferit de doamna Hasdeu a fost copios fiind apreciat în mod deosebit de autorul acestor amintiri, mai ales că dineul a fost însoțit și de o orchestră de țigani, care s-au remarcat cu anumite melodii cântate la nai. Atmosfera se încinse și chiar s-a dansat. Pe muzica interpretată de țigani, De Gubernatis a dansat un vals și o polcă cu doamnele Istrati și Noveanu, fiind încântat de săptămîna românească care l-a bucurat și luminat. Observă faptul că Urechia se abține de a dansa, afirmînd că este *bătrîn dar încă forte tînăr*. Diferența de vîrstă între cei doi era de numai 6 ani ¹⁰⁴.

În momentul plecării la Sinaia, avea să primească o telegramă de la Periețeanu-Buzău, care îl roagă să transmit în numele Ligii Culturale Române felicitări M.S. Regele Umberto I al Italiei (844-1900) cu ocazia zile de naștere din 14 martie. Acest mesaj a fost transmis imediat regelui în Italia, prin intermediul generalului Ponzio Vaglia, mîna dreaptă regelui.

Cu toate că invitația la Sinaia a fost făcută de V. A. Urechia, care deținea o vilă elegantă în această stațiune de elită, filiala Ligii Culturale din Sinaia pregătise o cină la hotelul deținut de Iosef Ungar. La acest supeu au participat și doisprezece membri ai Ligii printre care erau: medici, directorul poștei, un fabricant de vinuri,

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 103.

șeful gării din Predeal - Bursian, care venise special pentru a afla la ce oră și cu ce tren va sosi celebrul orientalist italian. Acest gest l-a impresionat în mod special pe autorul acestui volum, care a intuit faptul că va fi tratat cu multă eleganță la vamă, cum s-a și întâmplat ¹⁰⁵.

În dimineața următoare s-a bucurat de o plimbare prin stațiunea Sinaia unde a putut admira și munții înzăpeziți dar și pădurea de brazi, care întregesc această imagine. Au ajuns și la Palatul Peleş pe care îl califică: o *capodoperă de arhitectură, o creație artistică realizată de regele Carol I și regina Elisabeta*.

Ajunși la vila deținută de V. A. Urechia au fost primiți de doamna Urechia, care a oferit un prânz de despărțire. Înainte de a părăsi România, Angelo De Gubernatis avea să expedieze trei telegrame cu omagii respectuoase și recunoștință: M.S. regelui Carol I, P. Aurelian - Președintele Consiliului de Miniștri și președintele Ligii Culturale - Periețeanu-Buzău. Aceste mesaje doreau să exprime sincera recunoștință pentru modul cum a fost primit la București.

Referindu-se la prietenul său, care l-a invitat, V. A. Urechia, avea să afirme: „Acest bun și în vîrstă Urechia, atît de eficient pentru toate cauzele frumoase, este gata să facă toate sacrificiile pentru marea cauză a românilor. El ne-a condus credincios, aproape îndrăgostit pînă la Predeal, unde șeful gării atent ne primește în ținuta de gală, avînd în piept trei decorații străine” ¹⁰⁶.

După ce a fost tratat cu răceală și suspiciuni din partea oficialităților ungare de la graniță, avea să fie surprins de costul modic al biletului de tren pînă la Budapesta (12 forinți) în comparație cu prețul din Italia unde cu această valoare nu putea călătorii mai mult decît între două stații apropiate.

În finalul acestei prime părți a volumului pe care l-a intitulat ***Impresii de călătorie***, a ținut să facă și anumite mărturisiri pentru ca cititorul să perceapă la justa valoare aceste memorii ca fiind sincere și curate: „Doresc ca să se știe că m-am decis să ofer publicului aceste memorii pentru că am o minunată ocazie să dovedesc la ce nivel poporul român a fost generos față de un scriitor al cărui singur merit a fost acela de a păstra o lungă fidelitate printr-o manieră mai amplă și mai durabilă a recunoștinței mele, contribuind la o mai bună apreciere a unei țări cu un viitor mare, unde suveranul merită deja să ocupe în istoria mondială, un loc glorios alături de Traian, care a fondat primul națiunea română. Figura regelui Carol I strălucește în România alături de cea a lui Traian cu aceiași intensitate ca și Renașterea italiană pe suportul glorioasei lumi vechi clasice” ¹⁰⁷.

A doua parte a volumului a fost intitulat ***Studii asupra României și a Românilor***. Acest studiu are la bază multe din tratatele primite de la Academie sau din partea lui V. A. Urechia. Dar el nu reprezintă doar o copie a informațiilor, el conține și anumite intervenții interesante pe care De Gubernatis le face atunci cînd este cazul. Evident bazându-se pe statistică și informațiile foarte precise găsite în acele tratate, el ca orice intelectual rasat va exprima și propriile sale păreri. La fiecare capitol vom căuta să identificăm tocmai această contribuție personală la tema

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 104.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 105.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 107.

abordată. Deocamdată putem identifica următoarele **capitole** pe care autorul studiului le semnalează ca fiind esențiale pentru lumea civilizată din Europa să le cunoască prin intermediul acestui volum:

1. Țara.
2. Populația.
3. Orașele București, Sinaia și Constanța.
4. Monumentele din România.
5. Istorie și tradiții.
6. Scriitorii români.
7. Oratorii români.
8. Artiștii.
9. Conducători de școli și clerul.
10. Armata.
11. Navigația și comerțul.
12. Finanțele românești.
13. Iredentismul românesc.
14. Concluzii.

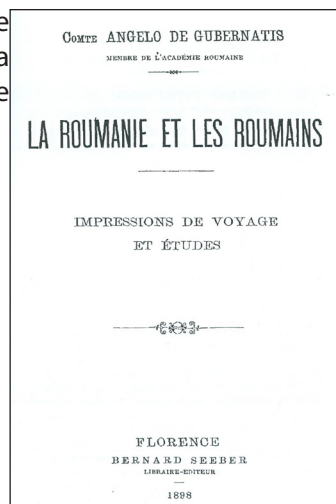

Fig. 13 România și românii

La primul capitol care vizează **România ca țară** din perspectiva ei geografică, autorul va consemna și faptul că sînt destui români care trăiesc în afara țării, referindu-se la românii din Basarabia, Bulgaria, Ungaria, Albania, Istria etc.. Este interesantă și remarcă făcută referitor la acțiunea rușilor de a: „împinge pe românii din Basarabia să emigreze spre Caucaz, știind foarte bine că odată izolați românii sînt practic pierduți pentru țara lor. Aceia care sînt aproape și se pot atinge, pot și vorbi, din acest motiv românii din Transilvania și cei din Regat se înțeleg bine, din acest motiv trebuie evitată dispersarea lor...Acesta a fost rolul Ligii culturale, care a făcut tot ce a putut pentru a ține treaz spiritul național românesc printre frații dispersați, care a fost o operă înțeleaptă și cuminte”¹⁰⁸.

Referindu-se la românii care trăiesc în nordul Transilvaniei, Bucovina și Basarabia, care pe alocuri sînt minoritari din cauza penetrării forțate a ungurilor, rutenilor și a rușilor, De Gubernatis avea să afirme: „Românii nu se lasă ușor maghiarizați sau rusificați, dar le este mai ușor atunci străinii sînt romanizați. Acest lucru semnifică o vigoare care ține de spiritul roman. Se spune că rutenii din Bucovina și Moldova au putut deveni români și ca dovadă este Cernăuțul unde universitatea românească prosperă”.

În finalul acestui capitol autorul avea să desconspire una din sursele utilizate. Este vorba de studiul economic și comercial intitulat *La Roumanie* scris de G. Rommenh  ller, consulul general al României la Rotterdam și publicat în 1898 la Rotterdam, din care avea să citeze pasaje importante¹⁰⁹.

Va urma...

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 112.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 116.